

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 9 września 2024 r.

Poz. 3843

UCHWAŁA NR 92/2024 RADY GMINY LEŻAJSK

z dnia 18 lipca 2024 r.

w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024 - 2027.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18, ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609 i 721) i art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840, z późn. zm.¹⁾) Rada Gminy Leżajsk uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024-2027 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024-2027 uzyskał pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Leżajsk.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady

Łukasz Fleszar

---

¹⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2023 r. poz. 1688 i 1904.

Załącznik Nr 1 do uchwały Nr 92/2024
Rady Gminy Leżajsk
z dnia 18 lipca 2024 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024-2027

SPIS TREŚCI:

WSTĘP

Rozdział 1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

- 1.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- 1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 1.3. Przepisy wykonawcze do Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 1.4. Zadania samorządu gminy wynikające z ustaw.
- 1.5. Inne akty prawne uwzględniające obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- 1.6. Konwencja o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Rozdział 2. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z KRAJOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

- 2.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020.
- 2.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030).
- 2.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność).
- 2.5. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.

Rozdział 3. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z WOJEWÓDZKICH I POWIATOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

- 3.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Podkarpackiego.
- 3.2. Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030.
- 3.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Perspektywa 2030.
- 3.4. Uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego wynikające z powiatowych dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych.

Rozdział 4. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z GMINNYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

- 4.1. Program Rozwoju Gminy Leżajsk na lata 2021 - 2027.
- 4.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Leżajsk.
- 4.3. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego.

Rozdział 5. CHARAKTERYSTYKA GMINY LEŻAJSK.

- 5.1. Położenie administracyjne i geograficzne.
- 5.2. Zarys historii gminy.

Rozdział 6. KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY LEŻAJSK.

6.1. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne.

6.2. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo niematerialne.

Rozdział 7. ZABYTKI GMINY LEŻAJSK OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ.

7.1. Zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

7.2. Zabytki nieruchome i archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków (GEZ).

Rozdział 8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY LEŻAJSK. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Rozdział 9. CELE, PRIORYTETY I DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LEŻAJSK NA LATA 2024 – 2027.

Rozdział 10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I OCENY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LEŻAJSK NA LATA 2024 – 2027.

Rozdział 11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

11.1. Dotacje.

11.2. Fundusze uwzględniające finansowanie działań przy zabytkach.

Rozdział 12. ANEKSY.

WSTĘP

Gmina Leżajsk posiada bogatą historię i spuściznę kulturową, której świadectwem są liczne zabytki. Ochrona tych dóbr jest fundamentalnym obowiązkiem samorządu, a jej realizacja wymaga kompleksowego i długofalowego planowania. W tym celu został opracowany Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024-2027.

Z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, jego przejawy kulturowe są równie istotne jak aspekty ekonomiczne. Z tego względu podstawową zasadą działania samorządu gminnego powinno być dążenie do wzajemnego uzupełniania się ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju. Trudno byłoby mówić o rozwoju gminy bez opierania się na jej zasobach i walorach krajobrazu kulturowego, dlatego ich wykorzystanie powinno stanowić jeden z priorytetów polityki gminnej. Umożliwienie dalszego istnienia oraz wzbogacenie materialnego dziedzictwa kulturowego jest jednym z istotnych procesów rozwojowych gminy.

Zasób wartości kulturowych, znajdujących się na terenie gminy, powinien być przedmiotem szczególnej troski zarówno mieszkańców, jak i władz samorządowych, jako ważny cel publiczny. Biorąc pod uwagę dotychczasowe dokonania, należy kontynuować działania dążące do ich ochrony w formie biernej - w prawie miejscowym i czynnej, np. poprzez finansowanie prac konserwatorskich na obiektach pozostających we władaniu samorządu i udzielaniu dotacji dla pozostałych właścicieli obiektów zabytkowych.

Należy podkreślić, że jest to bardzo obszerna i skomplikowana problematyka, w której ścierają się różne wizje i metody dbania o pamiętki przeszłości, przy czym zauważalne jest stale rosnące zainteresowanie dziedzictwem kulturowym, realizowane są liczne prace w zabytkach przy wsparciu funduszy krajowych i europejskich. Często funkcja kulturotwórcza łączona jest z komercyjnymi celami. Mimo zaangażowania właścicieli, użytkowników zabytków i aktywności samorządu, wciąż dziedzictwo kulturowe wymaga nakładów finansowych i organizacyjnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Leżajsk na lata 2024-2027 sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przedstawia on walory dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, określa aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków, zwraca również uwagę na kwestie społeczne, gospodarcze czy turystyczne w zarządzaniu zasobami kulturowymi.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich.

Rozdział 1. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

1.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Konstytucji RP mówi, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”, lokując ochronę dziedzictwa narodowego na poziomie niepodległości państwa i nienaruszalności granic. Świadczy więc o wysokiej randze tej problematyki z punktu widzenia interesu prawnego państwa.

1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) stanowi podstawową regulację prawną normującą sferę ochrony dziedzictwa kulturowego.

DEFINICJA PRAC PODEJMOWANYCH PRZY ZABYTKACH

Prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji, dokumentowanie tych działań.

Prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań.

Roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku.

Badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich.

Badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie archeologicznego zabytku.

Instytucja kultury - instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami.

Wykładnią ochrony zabytków jest siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasada *Primum non nocere*,
- zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości materialnych i niematerialnych,
- zasady niezbędnej ingerencji - powstrzymanie się od działań niekoniecznych,
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to co na oryginał działa niszcząco,
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów.
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

OCHRONA ZABYTKÓW A OPIEKA NAD ZABYTKAMI

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu, nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku i jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

zabytki nieruchome

- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne, ruralistyczne lub zespoły budowlane,
- dzieła architektury i budownictwa,
- dzieła budownictwa obronnego,
- obiekty techniki, zwłaszcza kopalnie, huty, zakłady przemysłowe, elektrownie
- cmentarze,
- parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- miejsca upamiętnienia wydarzenia historycznego bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome

- dzieła sztuki plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych wg koncepcji osób, które stworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- instrumenty muzyczne,
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2323).

zabytki archeologiczne

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyska,
- kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

FORMY I SPOSOBY OCHRONY ZABYTKÓW:

- wpis do rejestru zabytków
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- uznanie za pomnik historii
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

WPIS ZABYTKU NIERUCHOMEGO

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków nieruchomych obiektów wchodzących w skład tych układów lub zespołów.

Wojewódzki konserwator zabytków przekazuje właściwemu staroście informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania do rejestru zabytków oraz o ostatecznym zakończeniu postępowania. Informacja ta jest zamieszczana na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego oraz w siedzibie właściwego konserwatora zabytków. Wpisanie zabytku do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru zabytków.

Zapis skutkuje zakazem prowadzenia jakichkolwiek prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby naruszyć substancję zabytkową obiektu od dnia wszczęcia postępowania do dnia ostatecznej decyzji. Zakaz dotyczy również robót budowlanych, co do których wydane zostało pozwolenie na budowę albo zgłoszenie, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie.

WPIS ZABYTKU RUCHOMEGO

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może z urzędu wydać decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

WPIS NA LISTĘ SKARBÓW DZIEDZICTWA

Nowa forma ochrony zabytków wprowadzona Ustawą z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. z 2016 r. poz.1330).

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

1. zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub odkryć;

2. elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat;

3. wykonanych ręcznie, dowolną techniką dzieł malarstwa, mozaik, dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, fotografii, filmów oraz ich negatywów, pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, środków transportu, etc.) o określonym wieku i wartości.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa następuje na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

UZNANIE ZA POMNIK HISTORII

Zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może uznać za pomnik historii, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, określając jego granice. Minister może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.

UTWORZENIE PARKU KULTUROWEGO

Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Utworzyć go może utworzyć rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

4. Prezydent/burmistrz/wójt, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

5. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

6. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin) na terenie, których ten park ma być utworzony.

7. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

8. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną i porządku bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1

PLANOWANIE PRZESTRZENNE

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W dokumentach tych uwzględnia się w szczególności:

9. Program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

10. Określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,

11. Ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się ochronę:

12. Zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;

13. Innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

14. Parków kulturowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, jego ustalenia uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i w planie. W studium i w planie ustala się również strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków, określone ustaleniami planu.

EWIDENCJA ZABYTEKÓW

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Służy do prawidłowego rozpoznania istniejącego zasobu zabytków i należy do obowiązkowych zadań podejmowanych w zakresie ochrony nad zabytkami przez gminy.

Prowadzona jest w formie zbioru kart ewidencyjnych. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków znajdujących się na terenie województwa. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

15. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;

16. Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

17. Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wzory krajowych, wojewódzkich i gminnych kart ewidencyjnych oraz dane jakie powinny być ujęte w poszczególnych księgach rejestru, karcie ewidencyjnej i adresowej zabytku oraz w karcie informacyjnej określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Wpis obiektu do gminnej ewidencji zabytków do niego następuje na podstawie zarządzenia, wójta/burmistrza/prezydenta, za akceptacją wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wójt/burmistrz/prezydent miasta ma obowiązek zawiadomić właściciela lub posiadacza obiektu o zamiarze włączenia karty adresowej obiektu do gminnej ewidencji oraz o wszelkich późniejszych zmianach dotyczących tej karty. Powyższe informacje umieszcza się także w Biuletynie Informacji Publicznej.

Postępowanie w sprawie włączenia/skreślenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków wszczyna się z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Procedura określa następujące kroki:

18. Skierowanie wniosku o włączenie/wykreślenie obiektu do Urzędu Gminy lub uzyskanie zgody Wojewódzkiego Konserwatora na włączenie/wykreślenie obiektu z gminnej ewidencji zabytków,

19. Skierowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wniosku do zaopiniowania o celowości włączenia/wykreślenia obiektu z gminnej ewidencji,

20. Opinia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytku dotycząca oceny wartości historycznej, naukowej lub artystycznej danego obiektu,

21. Wydanie Zarządzenia Wójta o włączeniu/wykreśleniu obiektu z gminnej ewidencji zabytków.

ORGANY OCHRONY ZABYTEKÓW

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu działa Generalny Konserwator Zabytków i ponosi odpowiedzialność za stan spraw w dziedzinie ochrony zabytków. GKZ posiada uprawnienia do koordynowania pracy Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków i możliwość kontrolowania ich działalności.

Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadza zmiany polegające na:

- wprowadzeniu instytucji ochrony tymczasowej od momentu wszczęcia postępowania o wpis do rejestru zabytków,
- wprowadzeniu nowej formy ochrony zabytków poprzez uwzględnienie ochrony dla zabytku nieruchomego figurującego w gminnej ewidencji zabytków także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (linii kolejowej/ lotniska użytku publicznego).
- utworzeniu Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków, finansowanego z kar administracyjnych za czyny, które dotychczas były wykroczeniami, a obecnie są administracyjnymi karami pieniężnymi. Dysponentem Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest to fundusz celowy, a jego środki są przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych.
- wprowadzeniu możliwości finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

1.3. Przepisy wykonawcze do Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz.731);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r., poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. z 2017 r., poz. 928).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. poz. 2393)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 979)
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę. (Dz. U. z 2011 r., nr 89, poz. 510).

1.4. Zadania samorządu gminy wynikające z ustaw

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40)

Ustawowym zadaniem samorządów gminnych jest podejmowanie działań w zakresie szeroko pojętej kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Prawa i obowiązki gminy w tym zakresie:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
- prawo ubiegania się przez gminę o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącym jej własnością;
- prawo udzielania przez radę gminy dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku;
- sporządzanie przez wójta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata wójt przedstawia sprawozdanie radzie gminy
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy - w uzgodnieniu z właściwym Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków;
- obowiązek prowadzenia przez wójta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych.

1.5. Inne akty prawne uwzględniające obowiązek ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Tzw. ustawa krajobrazowa - ustawa z dn. 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015, poz. 774, z późn. zm.). Dotyczy dwóch obszarów tematycznych:

- regulacja kwestii reklam, ogrodzeń i małej architektury - ustawa daje samorządom narzędzia umożliwiające uregulowanie zasad i warunków usytuowania, gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych do wykonania w/w., oraz możliwość nałożenia kar administracyjnych w przypadku niezastosowania się;
- regulacja dotycząca priorytetowych krajobrazów kulturowych i ich ochrony - ustawa wprowadza audyt krajobrazowy należący do zadań samorządu województwa, identyfikujący i wartościujący krajobrazy na całym obszarze województwa, wskazujący lokalizację i granice parków kulturowych, parków narodowych, krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, etc., obejmuje krajobrazy cenne przyrodniczo i krajobrazy urbanistyczne, jak również zdegradowane. Wyniki audytu są odzwierciedlane w planach zagospodarowania przestrzennego województw, w studiach oraz w planach miejscowych (uzgodnienie z samorządem województwa w zakresie uwzględnienia wyników audytu krajobrazowego).

Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);

Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);

Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);

Ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194 z późn. zm.);

Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327z późn. zm.);

Ustawa z 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385)

Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2323)

Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);

Ustawa z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.)

Art. 39: 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

22. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

23. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

24. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

1.6. Konwencja o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018); Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. 2007 nr 215 poz. 1584 i 1585)

Dziedzictwo niematerialne to źródło poczucia tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych. Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji za dziedzictwo niematerialne uważa się „zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki”. W ślad za w/w konwencją, w 2005 r., na Konferencji Generalnej ONZ przyjęto Konwencję UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Realizacja celów sformułowanych w konwencji ma służyć promowaniu i poszanowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej, rozwijaniu interakcji między kulturami i wzmacnianiu związków między kulturą a rozwojem gospodarczym i spójnością społeczną. Działania te mają służyć ochronie poszczególnych kultur przed negatywnymi skutkami globalizacji, a także przeciwdziałać dominacji silniejszych kultur nad mniej znanymi. Ochrona różnorodności w kontekście globalnym oznacza, że chronić należy zarówno kultury poszczególnych narodów, jak również kultury mniejszościowe.

Obecnie tworzona jest Lista Dziedzictwa Niematerialnego sporządzana w oparciu o podział na następujące kategorie:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu;
- spektakle i widowiska;
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne;
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki;
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Działania mające na celu zachowanie, dokumentowanie oraz przekaz autentycznych wartości kultury tradycyjnej i ochronę twórczości ludowej podejmowane w naszym kraju są finansowane z budżetu państwa w ramach programu MKiDN Dziedzictwo Kulturowe.

Rozdział 2. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z KRAJOWYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

2.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest najważniejszym dokumentem określającym politykę państwa polskiego w sferze ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Program przyjęty został dnia 13 sierpnia 2019 r. uchwałą nr 82 Rady Ministrów (Dz. U. z 2019 r., nr 82, poz. 808). Głównym celem Programu jest stworzenie warunków efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Realizowany poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy	Kierunki działania:
1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, poprzez: szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym; budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego; merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach konkurs GKZ nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami. - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, poprzez: wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich; ewaluację stosowanych standardów i metod konserwatorskich; wsparcia działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego; powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami poprzez: upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechniania przez bazę wiedzy. - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego poprzez; podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa	<ul style="list-style-type: none"> - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości, poprzez: kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami; tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. - Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami poprzez: program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączenia społeczeństwa w opiekę nad zasobami dziedzictwa kulturowego.

2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013; Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 przyjęta została Uchwałą Rady Ministrów dnia 21 września 2004 r., natomiast w 2005 r. przyjęto Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 stanowiące dokument wydłużający okres ważności pierwszego opracowania. Obydwa dokumenty służyły wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. W związku z tym, iż do końca 2023 r. nie przedstawiono strategii na kolejne lata, strategia jest dokumentem obowiązującym.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury tworzy ramy nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym kraju, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, czyli na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. Zgodnie ze strategią współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów, ponieważ obszar kultury wraz z przemysłami kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także jest czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną regionów dla inwestorów i mieszkańców. W Strategii zapisano następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W Programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych - zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

2.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest aktualizacją Strategii Rozwoju Kraju, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, który określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w obszarach:

25. e-państwo - kierunek interwencji: orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych i zabytków).

26. kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

2.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność).

Przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r., stanowi kontynuację i aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS). Wśród celów szczegółowych Strategii znajduje się:

27. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W ramach celu wyróżniono m.in. priorytety:

- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.

Poniżej zostały przedstawione programy, które są pośrednio związane z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r.

28. Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego obejmujący działania: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

29. Niepodległa - program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski.

30. Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych.

31. Rozwój Czytelnictwa - program ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

32. SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne.

33. Rozwój turystyki kulturowej - program ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

2.5. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Stanowi najważniejszy dokument strategiczny dotyczący ładu przestrzennego Polski. W znacznie większym stopniu uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Wśród celów operacyjnych, szósty związany jest z ochroną dziedzictwa kulturowego:

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych oraz historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,

- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Rozdział 3. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z WOJEWÓDZKICH I POWIATOWYCH STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

3.1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025, przyjęty Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmiku Województwa Podkarpackiego 28.12.22 r.

Głównym celem strategicznym Programu jest wzmocnienie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości, jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości. Jako priorytety służące realizacji celu strategicznego wskazuje się:

Priorytet I.

Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego;

34. Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi;

35.

1.1.1. Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w wojew., na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń, przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu;

1.1.2. Włączanie się w organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);

1.1.3. Promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych (np. Dni Dziedzictwa) oraz mediów;

1.1.4. Inicjowanie i wspieranie akcji informacyjnych dla właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie zasad i możliwości działań na rzecz właściwego użytkowania i utrzymania obiektów zabytkowych; wykorzystanie promocyjne i rozpropagowanie 10. rocznicy wpisu cerkwi drewnianych w regionie Karpat w Polsce i na Ukrainie na listę światowego dziedzictwa UNESCO (2023 r.);

36. Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych;

1.2.1. Wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych własnych oraz zewnętrznych, promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Podkarpacia, a także szlaki kulturowe, które przechodzą przez obszar województwa;

1.2.2. Podejmowanie działań promocyjnych przez udział w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu;

1.2.3. Wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju – promocja w mediach ogólnokrajowych działań związanych z wdrażaniem konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – propagowanie krajowych list konwencji;

1.2.4. Wprowadzanie i aktualizacja informacji adresowanych do właścicieli i użytkowników zabytków na strony internetowe województwa podkarpackiego i jego instytucji kultury;

1.2.5. Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego;

Priorytet II.

Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa

37. Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej;

2.3.1. Kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach przez udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

2.3.2. Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie województwa,

2.3.3. Realizacja zadań w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;

2.3.4. Korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego województwa w ramach kompetencji i zadań własnych samorządu województwa;

2.3.5. Współfinansowanie szlaków kulturowych turystycznych i tematycznych, np. w zakresie udostępniania zabytków na szlaku architektury drewnianej);

2.3.6. Bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów pozostających we władaniu Województwa Podkarpackiego;

2.3.3. Wspieranie instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami;

38. Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych;

2.4.1. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

2.4.2. Integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu monitorowania ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego;

2.4.3. Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu województwa podkarpackiego;

2.4.4. Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia lub niszczenia obiektu zabyt.;

2.4.5. Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi - zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym;

2.4.6. Dokumentowanie działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego;

2.4.4. Monitorowanie i wspieranie działań w zakresie poprawy dostępności zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami;

Priorytet III.

Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego;

39. Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;

3.5.1. Zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa;

3.5.2. Inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

3.5.3. Wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, informacje historyczne i legendy) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przy drożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych;

3.5.4. Udział w finansowaniu szlaków kulturowych w zakresie udostępniania i dozoru obiektów zabytkowych (np. przewodnicy na szlaku architektury drewnianej lub w obiektach z listy światowego dziedzictwa UNESCO);

3.5.5. Wypracowanie merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni z instytucjami zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków, ze względu na szczególne znaczenie tych zabytków w obliczu zmian klimatycznych;

3.5.6. Dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samo- rządowi województwa.

40. Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego;

3.6.1. Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych, ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego wojew.

3.6.2. Wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego w sferze planistycznej i zarządczej;

3.6.3. Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali województwa dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku zagrożeń;

3.6.4. Inicjowanie i wspieranie realizacji kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków przemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych; wytypowanie i wykonanie prac studialnych wraz z propozycjami adaptacji do nowych funkcji najcenniejszych obiektów przemysłowych (działania wspólne z samorządami lokalnymi, stowarzyszeniami, wojewódzkim konserwatorem zabytków, NID Oddział Rzeszów).

3.2. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030.

Przyjęta uchwałą Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie nr 198/4049/2020 z dnia 14 września 2020 r. Strategia jest dokumentem określającym kierunki rozwoju, priorytety i główne działania zmierzające do osiągnięcia wyznaczonych celów. Główny cel określono w sposób następujący: „Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo- i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałą, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa”.

Zagadnienia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte zostały w obszarze „Kapitał ludzki i społeczny”, priorytet „Kultura i dziedzictwo kulturowe”. Przewidywane działania to:

Tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców

- monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;
- tworzenie oferty kulturalnej i poprawa jej dostępności, inicjowanie działań na rzecz uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- stwarzanie warunków do wzrostu kompetencji kulturowych i artystycznych mieszkańców regionu, m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- wsparcie twórców oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez programy stypendialne, konkursy tematyczne i nagrody;
- promocja regionu i popularyzacja kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;
- popularyzacja kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego i technicznego oraz niematerialnego, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- rozwój działań i form instytucjonalnej oraz pozainstytucjonalnej ochrony i popularyzacji dziedzictwa Kresów, w tym Portalu Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej;
- stworzenie Podkarpackiego Szlaku Filmowego wychodzącego naprzeciw potrzebie opracowania i upowszechniania filmowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz przygotowanie oferty profesjonalnych wydarzeń filmowych.

Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego

- realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarod.;
- integracja działań z przedsięwzięciami w obszarze przemysłów kultury, w szczególności przemysłu filmowego;
- inicjowanie i wspieranie procesów na rzecz tworzenia silnych marek kulturowych o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym;
- sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, popularyzację kultury i dziedzictwa kult. w celu integracji działań kulturalnych;
- promowanie i wspieranie waloryzacji dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenie gospodarczego i społecznego ich wykorzystania poprzez tworzenie partnerstw między sektorem publicznym i prywatnym.

Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego

- ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i techno-logicznych w instytucjach kultury;
- realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury.

3.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego. Perspektywa 2030.

Przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr LIX/930/18 z dnia 27 sierpnia 2018 r. W rozdziale odnoszącym się do uwarunkowań zwrócono uwagę na bogactwo i różnorodność zasobów kulturowych, wyszczególniono najważniejsze elementy i cechy wyróżniające region oraz zasygnalizowano najistotniejsze problemy, jak również zjawiska negatywnie oddziałujące na dziedzictwo i krajobraz kulturowy: „Zjawiskiem negatywnie wpływającym na jakość krajobrazu kulturowego jest pogłębiający się brak ładu przestrzennego, objawiający się m.in. rozproszaniem zabudowy oraz jej przypadkowością i bezstylowością”.

Główne kierunki polityki przestrzennej, mające na celu ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego i przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom podzielono na następujące obszary:

- zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych,
- zachowanie i ochrona walorów przestrzeni, w tym walorów krajobrazu kulturowego,
- zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego,
- rozwijanie sieci szlaków kulturowych jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa,
- ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

W planie zawarto kilka działań ochronnych ważnych z punktu widzenia programu opieki nad zabytkami dla województwa podkarpackiego:

- dążenia do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO kolejnych cennych miejsc z terenu Podkarpacia,
- dążenia do uznania za pomniki historii dwudziestu obiektów i założeń przestrzennych,
- rewaloryzację najcenniejszych układów urbanistycznych
- rewaloryzację kilkudziesięciu innych miejscowości, w tym z zachowaną drewnianą zabudową małomiasteczkową,
- rewaloryzację innych wartościowych założeń przestrzennych,
- zachowanie i ochronę zabytków architektury cmentarnej, w szczególności cmentarzy z 1 wojny światowej, a także cmentarzy oraz pozostałości cmentarzy dawnych mniejszości etnicznych i wyznaniowych,
- tworzenie nowych parków kulturowych,

- wpisanie najcenniejszych obiektów, zespołów zabudowy i założeń przestrzennych, w tym również tych stanowiących dobra kultury współczesnej do rejestru zabytków.
- objęcie ochroną wartościowych obiektów i założeń związanych z powstaniem Centralnego Okręgu Przemysłowego i rozwijanych po II wojnie światowej,
- utworzenie nowych szlaków kulturowych.

3.4. Uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego wynikające z powiatowych dokumentów strategicznych, planistycznych i programowych

41. Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Leżajskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2021-2027 z perspektywą do 2035 roku – nie odnosi się bezpośrednio do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Formułowana wizja strategiczna przedstawia „obraz Powiatu Leżajskiego jako atrakcyjnego miejsca do życia dla przedstawicieli wszystkich pokoleń. Mieszkańcy mają zapewniony wysoki poziom życia w nowoczesnym, bezpiecznym, rozwiniętym gospodarczo i infrastrukturalnie, ale jednocześnie czystym i ekologicznym środowisku.”

42. Program Rozwoju Powiatu Leżajskiego na lata 2021-2027 docenia walory dziedzictwa kulturowego i historycznego. Działania w tym zakresie sformułowane są w:

Cel 1.4. Rozwój aktywności społecznej, działanie: Kulturowanie tradycji i kultury, która jest dziedzictwem i szansą OF.

Cel 2.1. Rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, działanie: Przywrócenie świetności zapomnianym i zaniedbanym obiektom kultury, turystyki i rekreacji oraz wspólna promocja takich obiektów ze wszystkich gmin, umożliwiającą kompleksowe odwiedzanie znajdujących się w nich atrakcji.

Cel 2.4. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych, działania:

- Wsparcie dziedzictwa kulturowego i historycznego regionu,
- Rewitalizacja zabytków i wykorzystanie w celach turystycznych.

W zadaniach własnych powiatu leżajskiego znajduje się punkt 1.4. Rozwój aktywności społecznej, działania:

- Utworzenie i marketing lokalnej marki „Ziemia Leżajska” oraz sieciowych produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe, historyczne z wykorzystaniem walorów przyrodniczych Powiatu Leżajskiego;
- Promocja dziedzictwa kulturowego i walorów środowiskowych regionu wraz z odtwarzaniem i promocją produktu regionalnego związanego z tradycją zabawkarską i tradycją jarmarków zabawkarskich
- Rozwój kultury ludowej: organizacja międzygminnych, cyklicznych wydarzeń przy Muzeum Ziemi Leżajskiej promujących rodzimą kulturę ludową, w tym kulturę Lasowiacką, czego efektem będzie zwiększenie świadomości mieszkańców odnośnie krajobrazu kulturowego powiatu leżajskiego i aktywizacja społeczności lokalnej w kultywowaniu regionalnej tradycji.

43. Powiatowy Program Opieki nad zabytkami powiatu leżajskiego na lata 2022- 2025 w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami powiat wyznacza następujące cele strategiczne, cele szczegółowe i zadania:

Cel I. Zachowanie i opieka nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym powiatu

Cel szczegółowy 1.: Ochrona zabytków i poprawa stanu obiektów zabytkowych i otoczenia:

- podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu powiatu leżajskiego,
- udzielanie dotacji ma sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru, znajdujących się na terenie powiatu leżajskiego,
- wspieranie poszczególnych gmin w realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami wraz z aktualizacją gminnej ewidencji zabytków.

Cel szczegółowy 2.: Pobudzanie zintegrowanej polityki ochrony zabytków poprzez działania służące wspieraniu samorządów gminnych powiatu leżajskiego w prowadzeniu ustawowych działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3.: Wykorzystanie potencjału obiektów zabytkowych poprzez organizację i współorganizację przedsięwzięć służących zachowaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego powiatu leżajskiego (impresz, spotkań, kampanii społecznych).

Cel szczegółowy 4.: Wspieranie działalności i promowanie tradycji lokalnego folkloru, rzemiosła, rękodzieła oraz przedstawicieli ginących zawodów poprzez przekazywanie informacji dotyczącej podejmowanych działań związanych z wykorzystaniem potencjału obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy 5.: Promocja społecznych opiekunów zabytków

Cel II: Promocja i rozwój związany z dziedzictwem materialnym i niematerialnym powiatu Cel szczegółowy 1.: Upowszechnienie dziedzictwa materialnego i niematerialnego poprzez działania podejmowane we współpracy z samorządami, instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz rozwoju turystyki.

Cel szczegółowy 2.: Promocja powiatu oparta na identyfikowalnych, atrakcyjnych produktach kulturowych jako niepowtarzalnych atrakcji turystycznych, poprzez:

- włączanie się i promowanie kampanii związanych z dziedzictwem kulturowym,
- działania promocyjne nakierowane na identyfikowalne produkty kulturowe.

Cel szczegółowy 3.: Wzmocnienie poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej poprzez wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe powiatu leżajskiego.

Cel szczegółowy 4.: Promocja idei parku kulturowego.

Cel szczegółowy 5.: Wzmocnienie współpracy krajowej i zagranicznej powiatu leżajskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, poprzez organizację krajowych i międzynarodowych przedsięwzięć związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym.

Rozdział 4. UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYNIKAJĄCE Z GMINNYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PROGRAMOWYCH.

W Gminie Leżajsk cele i kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami są spójne z założeniami innych dokumentów strategicznych obowiązujących na tym terenie. Takie punkty wspólne znajdują się w następujących dokumentach:

4.1. Program Rozwoju Gminy Leżajsk na lata 2021 - 2027.

Program Rozwoju Gminy Leżajsk na lata 2021-2027 jest dokumentem o charakterze wdrożeniowym i uszczegóławiającym postanowienia Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Leżajskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2021-2027 z perspektywą do 2035.

Program Rozwoju jako dokument wykonawczy do Strategii Ponadlokalnej zawiera przede wszystkim krótką charakterystykę gminy, z uwzględnieniem jej przewag konkurencyjnych oraz listę przedsięwzięć o charakterze indywidualnym, które wpisują się w cele i priorytety rozwojowe strategii ponadlokalnej. Dokument powstał równoległe do Strategii Rozwoju Ponadlokalnego i jest z nią w pełni zgodny.

Program uwzględnia niezbędne kierunki działań oznaczających zakres niezbędnych interwencji, które powinny być podejmowane wspólnie przez samorząd oraz jego partnerów. Wśród celów operacyjnych znalazł się również cel 2.4 Rewitalizacja obszarów zdegradowanych, dla którego przypisano jeden z kierunków działań: Rewitalizacja zabytków i wykorzystanie w celach turystycznych.

4.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (SUiKZP) Gminy Leżajsk

Jednym z najważniejszych dokumentów obowiązujących na terenie gminy jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Leżajsk zatwierdzone uchwałą nr XV/146/2000 Rady Gminy Leżajsk z dnia 28 kwietnia 2000 r. z późniejszymi zmianami.

Studium ma bardzo duże znaczenie dla prawidłowej realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Ustalenia tam zawarte rzutują w następstwie na dalszą politykę gminy odnoszącą się do ochrony zabytków, a ustalaną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy. Dodatkowo w studium zawarta jest spójna koncepcja rozwoju gminy oraz poszczególnych branż ważnych z punktu widzenia lokalnych społeczności, które mogą znacząco wpływać na jakość ochrony i stan zachowania zabytków.

W studium przyjęto: „harmonijny rozwój gospodarczo-społeczny w drodze racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych, potencjału ludzkiego i korzystnych uwarunkowań towarzyszących, przy zachowaniu przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych wartości środowiska”. Stosowne miejsce w wymienionym dokumencie zajmuje problematyka ochrona wartości środowiska kulturowego oraz kształtowanie ładu przestrzennego jako podstaw prawidłowego i efektywnego rozwoju wszystkich zakresów działalności. W § 6 studium zapisano ochronę kulturowych wartości środowiska, przy jednoczesnym dążeniu do pełnej integracji historycznych i współczesnych struktur architektonicznych i urbanistycznych, obejmującą:

- a) konserwowanie i rewaloryzowanie historycznych układów przestrzennych i ich elementów o wartościach kulturowych, zwłaszcza zabytkowych,
- b) ochronę ekspozycji szczególnie wartościowych obiektów, polegającą na zachowaniu bądź przywróceniu widoku na dany obiekt lub zespół, w drodze odpowiedniego kształtowania jego przedpola, tła i kulis,
- c) poprawianie form architektonicznych obiektów dysharmonijnych w stosunku do otoczenia,
- d) nawiązywanie, w nowych obiektach, do charakteru zabudowy tradycyjnej, głównie w zakresie gabarytów i form zabudowy.

Ustalono zatem następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego obszarów objętych ochroną konserwatorską:

- 1) ochrona historycznej struktury przestrzennej obiektów i zespołów zabytkowych wraz z zielenią towarzyszącą, obejmująca ich konserwowanie i rewaloryzowanie, w tym przeprowadzanie remontów modernizacyjnych, z dostosowaniem standardów użytkowych oraz wyposażenia tych obiektów do współczesnych potrzeb,

- 2) w przypadkach pełnienia funkcji powodujących degradację zabytkowych obiektów i zespołów - zmiana sposobu ich wykorzystania,
- 3) stosownie do obowiązujących przepisów, wszelkie działania odnoszące się do w/w obszarów podlegają uzgodnieniu bądź zaopiniowaniu przez właściwe organy ds. ochrony zabytków

4.3. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego stanowi podstawę planowania przestrzennego w gminie i zgodnie z art. 14 ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest aktem prawa miejscowego. Podstawowym zadaniem miejscowych planów jest zagwarantowanie optymalnego ładu przestrzennego, a co za tym idzie przeciwdziałanie chaotycznej, bezładnej zabudowie i jednoczesne zapobieganie naruszania równowagi przyrodniczej i krajobrazowej

Gmina Leżajsk nie posiada Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla całego obszaru. Sporządzone są następujące plany: Wierzawice, Giedlarowa, Gwizdów-Biedaczów, Brzoza Królewska i Maleniska. Z kolei w Piskorowicach, Chałupkach Dębniańskich i Starym Mieście obowiązują plany dla części obszaru tych miejscowości. Pozostałe plany nie obejmują obiektów zabytkowych.

Rozdział 5. CHARAKTERYSTYKA GMINY LEŻAJSK.

5.1. Położenie administracyjne i geograficzne

Gmina Leżajsk położona jest w północnej części województwa podkarpackiego, w odległości około 40 km od Rzeszowa. Część miejscowości jest usytuowana wokół miasta Leżajska, w którym znajduje się siedziba władz gminy. Teren gminy dzieli się na dwie części: północną i południową oddzielone od siebie przez inną jednostkę administracyjną jaką jest Gmina Miasto Leżajsk. Administracyjnie gmina podzielona jest na 12 sołectw: Brzoza Królewska, Gwizdów – Biedaczów, Chałupki Dębniańskie, Dębno, Giedlarowa, Hucisko, Maleniska, Piskorowice, Przychojec, Rzuchów, Stare Miasto, Wierzawice. Gmina Leżajsk sąsiaduje:

- od północy z gminami: miejsko – wiejską Nowa Sarzyna, miastem Leżajsk, wiejską Kuryłówka (powiat leżański), wiejską Krzeszów (powiat niżański),
- od wschodu z gminami: wiejską Adamówka i miejsko-wiejską Sieniawa (powiat przeworski),
- od południa z gminami wiejskimi: Grodzisko Dolne (powiat leżański) i Trynca (powiat przeworski),
- od zachodu z gminami: miejsko - wiejską Sokołów Małopolski (powiat rzeszowski),
- gminami wiejskimi: Rakszawa i Żołynia (powiat łańcucki).

Gminę Leżajsk cechuje szczególne położenie, gdyż jest rozdzielona na dwie części - północną i południową, a pomiędzy nimi znajduje się odrębna jednostka samorządowa, jaką jest Gmina Miasto Leżajsk. Ważnym elementem tego układu jest również obwodnica Leżajska.

Jest gminą typowo rolniczą: użytki rolne zajmują 70 % jej powierzchni, użytki leśne – 23 %.

Powierzchnia gminy wynosi 198,89 km², co stanowi około 1,11% powierzchni województwa (jego obszar to 17844 km²). Na tle 159 gmin województwa podkarpackiego, pod względem obszaru, Gmina Leżajsk jest gminą średnią. Przez obszar gminy przebiegają szlaki komunikacyjne o znaczeniu ogólnokrajowym oraz regionalnym, droga krajowa nr 77 oraz drogi 877 i 875, a w niedalekim sąsiedztwie znajduje się autostrada A4.

Pod względem geograficznym poszczególne miejscowości gminy Leżajsk są położone na terenie trzech mezoregionów Kotliny Sandomierskiej: Płaskowyżu Kolbuszowskim, Płaskowyżu Tarnogrodzkim oraz w Dolinie Dolnego Sanu. Przez gminę przepływa rzeka San dzieląc ją na dwie części. Głównym atutem gminy jest jej położenie przy ważniejszych szlakach komunikacyjnych województwa podkarpackiego. Walorem są także piękne krajobrazy Doliny Dolnego Sanu oraz Płaskowyżu Kolbuszowskiego i Tarnogrodzkiego. Bogactwem są lasy, zajmujące ponad 5 tys. hektarów, a których znaczna część znajduje się w strefie chronionej. Lokalne zasoby i uwarunkowania geograficzne sprzyjają rozwojowi funkcji turystyczno-rekreacyjnej, przedsięwzięciom z zakresu magazynowania i logistyki wykorzystującym tranzytowy charakter gminy, a także oraz rozwijaniu działalności rolniczej i leśnej.

Najwartościowsza krajobrazowo część gminy została włączona do Brzóznińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (stanowi on pozostałość Puszczy Sandomierskiej), na jego terenie znajduje się rezerwat torfowiskowy „Suchy Ług”. Flora tego obszaru wyróżnia się występowaniem wielu interesujących roślin chronionych i rzadkich. Stanowi on, także ostoję dla wielu ciekawych gatunków zwierząt jak: bóbr europejski, sowa uszata, bocian czarny, muchołówka żałobna, derkacz. Lasy obfitują w zwierzynę łowną: dziki, sarny, kuny, lisy, borsuki, jelenie, jenoty. Licznie występują kuropatwy, bażanty i turkawki. W obrębie gminy przepływa rzeka San. Nadrzeczne zarośla wraz z pozostałościami lasów łęgowych tworzą urokliwe zakątki. W wodach Sanu występują różne gatunki ryb, które przyciągają amatorów wędkowania. Rodziny, które chcą spędzić wakacje bliżej natury mogą skorzystać z ofert gospodarstw agroturystycznych. Wszystkie gospodarstwa są zrzeszone w Podkarpackim Stowarzyszeniu Agroturystycznym „Gospodarstwa Gościnne”. Na terenie Wierzawic znajduje się stadnina koni, a przy niej działa Klub Jeździecki „Equistro”. Warte obejrzenia są również obiekty zabytkowe – cerkwie w Starym Mieście i Dębnie, kościół w Giedlarowej, gajówki w Brzozie Królewskiej, pałacyk myśliwski w Piskorowicach – Mołyniach, liczne kapliczki. Lasy bogate w grzyby, jagody zachęcają do wycieczek zarówno pieszych, jak i rowerowych. Warto dodać, że przez teren gminy przebiega szlak trasy rowerowej Green Velo obejmującej całą Polskę wschodnią.

5.2. Zarys historii gminy

Przynależność terytorialna obecnej gminy Leżajsk. W czasach piastowskich tereny rozciągające się nad średnim Sanem i dolnym Wisłokiem stanowiły pas pogranicza między Polską piastowską a Rusią i były obszarem starań obu państwowości o umocnienie władzy. Była tu wprawdzie puszcza sandomierska, która zwarty obszar zachowała do końca czasów ruskich, niemniej przebiegały tędy ważne szlaki komunikacyjne, drogowe i zwłaszcza rzeczne - San, od ujścia do niego rzeki Wisłok. Na tym odcinku Sanu, już we wczesnym średniowieczu, istniały składy solne z żup ruskich, a transport i handel solą był bardzo opłacalny. Pierwsze osady w puszczy powstawały już w X-XIII w., co miało związek z częstymi najazdami tatarskimi - ludność chroniła się w lesie. Lecz generalnie puszcza pozostawała nieskolonizowana przez człowieka, jedynie dolina Sanu oraz inne tereny nadrzeczne były częściowo zajęte osadnictwem rolniczym.

Choć tereny te częściej znajdowały się pod wpływem Rusi, to rozgraniczenie państwowe nie miało charakteru trwałego, o czym świadczy wiele odkrytych grodzisk obronnych, tak pewnych, jak i domniemanych, rozlokowanych w obie strony od linii Sanu, oraz na pld. i pñ. od linii dolnego Wisłoka. Od pñ. były to grodziska w Krzeszowie, Rudniku, Łętowni, Woli Zarczyckiej, Sarzynie, Kustrawie, Łukowej, Leżajsku, Giedlarowej, Dębnie, Grodzisku Dolnym (o nieustalonej chronologii) i Przeworsku. Pełne zespolenie tych ziem z polskim organizmem państwowym rozpoczęło się od włączenia Rusi Halickiej do Korony w 1340 r. przez Kazimierza Wielkiego. W tym roku zaczęło kształtować się województwo ruskie, w skład którego weszła, między innymi, ziemia przemyska z terenami obecnej gminy Leżajsk.

Umacnianiu państwowości polskiej sprzyjała aktywna kolonizacja puszczy, lokacja miast i wsi, budowanie łacińskiej organizacji kościelnej - w 1340 r. powstała diecezja w Przemyślu. W administracji terytorialnej znacznie dłużej obowiązywało prawo ruskie. Budowanie polskiego systemu prawnego trwało do 1430 r., gdy król Władysław Jagiełło wydał przywilej ziemski zatwierdzający szlachcie i duchowieństwu szereg praw. Przeprowadzono szereg reform sądownictwa, uformowano urzędy ziemskie. Województwo ruskie Korony Królestwa Polskiego jako część prowincji małopolskiej, od 1569 r. w składzie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ze stolicą we Lwowie i miejscem sejmików generalnych w Sądowej Wiszni, funkcjonowało do 1772 r.

Po I rozbiorze Polski ziemie starostwa zostały włączone do monarchii austriackiej jako tzw.: „Dobra kameralne” i dopiero w 1819 r. w wyniku licytacji nabył je hrabia Wojciech Mier, a kilkanaście lat później odkupił je od niego hrabia Alfred Potocki. Wraz z reformą administracyjną utworzono w 1855 r. powiat leżajski ze starostą powiatowym na czele. Objął on swym zasięgiem byłą królewszczyznę leżajską oraz majątność grodziską. Utworzony powiat zespolił mocno terytoria leżajskie i grodziskie, które wykazały trwałą łączność w kolejnych reformach systemu administracji państwowej oraz w administracji sądownictwa. Gdy w 1867 r. zlikwidowano małe powiaty i utworzono większe, Leżajsk wszedł w skład powiatu w Łańcucie. W okresie II Rzeczypospolitej, w latach 1918-1939 tereny obecnej gminy znalazły się w powiecie łańcuckim polskiego województwa lwowskiego.

W latach 1945-1998 tereny obecnej gminy znajdowały się w województwie rzeszowskim, od 1998 r. - w województwie podkarpackim.

Gmina Leżajsk w obecnym kształcie powstała w 1972 roku z połączenia gromadzkich rad: w Starym Mieście (obejmującej tereny wsi Stare Miasto i wsi Przychojec) w Wierzawicach (obejmującej tereny wsi Wierzawice), w Giedlarowej (obejmującej tereny wsi Giedlarowa, Biedaczów i Gwizdów), w Dębnie (obejmującej tereny wsi Dębno i Chałupki Dębniańskie), w Brzozie Królewskiej (obejmującej tereny wsi Brzoza Królewska, Hucisko, Maleniska).

Miejscowości. Najstarszą miejscowością gminy jest **Stare Miasto**. Pierwsze wzmianki o pojawieniu się tej osady pochodzą z XIII wieku. Na drzwiach starej drewnianej cerkwi w tejże miejscowości wyryta była data 1228 (która świadczyła o roku jej budowy). Zabytek ten jednak nie dotrwał do naszych czasów – około 1860 roku cerkiew spłonęła. Miejscowość powstała w 1524 r. w miejscu, na którym do tego czasu usytuowany był XIII-wieczny Leżajsk. Po jego przeniesieniu na pld.-zach. od Sanu utrzymała się dość aktywna gospodarczo osada. Pod koniec II wojny światowej Niemcy zlokalizowali tu obóz pracy przymusowej, w którym wykorzystywali więźniów z okolic Zakopanego i Nowego Sącza do budowy fortyfikacji nad Sanem. Do połowy lat 40. XX w. mieszkali

tu również Ukraińcy. Wieś w przeszłości i współcześnie wielokrotnie nawiedzana przez powodzie lub duże podtopienia, m. in. w latach 1980, 2004, 2005. Dawna murowana cerkiew, dziś kościół parafialny, z 1913 r., z charakterystyczną kopułą. W ołtarzu głównym ikona Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1626 r., przemalowana w XVIII w. Stara XIX-wieczna plebania. Z tego samego okresu drewniane domy konstrukcji zrębowej.

Brzoza Królewska - wieś nad potokiem Tarlaka, w sąsiedztwie dużych kompleksów leśnych. Nazwa „Brzoza” występuje w 1565 r. w określeniu łowiska leśnego. Większy rozwój małej osady na pocz. XVII w., wraz z rozpoczętą przez dzierżawcę wsi, Marka Malickiego, wielką trzebieżą lasu. Murowany kościół parafialny z 1914 r., z XIX-wiecznym wyposażeniem. Niektóre domy konstrukcji zrębowej i zabudowania gospodarcze, drewniane z XIX w. Przy drodze sokołowskiej aleja modrzewiowa. W płd. części wsi, w miejscu połączenia potoków Tartaczno i Tarlaka, w latach 1975-77 powstał sztuczny zbiornik wodny (7 ha powierzchni), nazywany zalewem. Sąsiaduje z lasem. W sąsiedztwie wsi kompleks leśny tworzący w 75 proc. liczący 118 km kw. powierzchni Brzózniński Obszar Chronionego Krajobrazu (utworzony w 1990 r.) i rezerwat torfowiskowy „Suchy Ług”. Lasy liściaste, grądowe, mieszane, również reliktywne stanowiska lasów bukowo-jodłowych. Z roślin chronionych m. in. wawrzynek wilczełyko, śnieżyczka przebiśnieg i widłak torfowy. Z rzadko spotykanej fauny - bocian czarny i nietoperz. W przysiółku Kudłacz (na północ od centrum wsi, duktem leśnym na zach. od drogi do Julina) pozostałości parku leśnego Potockich z wiekowym drzewostanem i stawami, w nim drewniana kaplica z 1923 i głaz z 1933 r., na których Potoccy umieścili pamiątkowe napisy.

Dębno - wieś w pobliżu ujścia Wisłoka do Sanu. Lokowana w 1397 r., prawdopodobnie w pobliżu osady o charakterze obronnym nad ujściem Wisłoka, na granicy polsko-ruskiej (przysiółek Stróża). Zamieszkiwana głównie przez Rusinów. Dawna murowana cerkiew, obecnie kościół parafialny. Wzniesiona w 1864 r., w 1979 gruntownie odnowiona. Cmentarz grekokatolicki w Dębnie został utworzony w II poł. XIX w. przy dawnej cerkwi, obecnie kościele rzymskokatolickim. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1876 r. W 1949 r. powstała w Dębnie Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Jutrzenka” należąc przez lata do przodujących w woj. rzeszowskim. Mimo zmian politycznych, ekonomicznych i społecznych, jakie zaszły w kraju po 1989 r., spółdzielnia przetrwała trudny okres i pod zmienioną nazwą nadal działa, jako jedna z nielicznych tego rodzaju na Podkarpaciu. 2 km na pd. wsch., w okolicy Dębna, ujście Wisłoka do Sanu, malownicze połączenie obu rzek. Interesujący zakątek krajobrazowy – łąchy nadrzecznych łąk i zarośli.

Giedlarowa – położona nad Błotnią. Lokowana w 1409 r. przez Mikołaja Giedlara, mieszczanina leżajskiego. W 1788 r., na styku Giedlarowej i Leżajskiej, powstała kolonia niemiecka Gillershof. W latach 1943-44 wieś dwukrotnie spacyfikowana przez hitlerowców za działalność konspiracyjną jej mieszkańców. Murowany kościół parafialny zbudowany w latach 1909-12. W ołtarzu obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z I poł. XVII w. Drewniane domy konstrukcji zrębowej i kapliczki z XIX i początku XX stulecia.

Piskorowice jako osada istniała już w ramach księstwa halicko-włodzimierskiego, czyli przed włączeniem tych ziem do Korony przez Kazimierza Wielkiego. Z uwagi na strategiczne, obronne znaczenie nadgranicznych ziem utworzono królewską ziemię z centrum w Krzeszowie (dobra ziemskie należące do króla Władysława Jagiełły) i stanowisko starosty niegrodowego, czyli dzierżawcy dóbr od 1415 r. m.in. Piskorowice. Królewską ziemię po pewnym czasie przypadła na własność Janowi Zamoyskiemu i weszła w skład Ordynacji Zamojskich. Decyzja ta została potwierdzona specjalną uchwałą sejmu koronnego w Krakowie w 1588 r. Dominującym wyznaniem mieszkańców był grekokatolicyzm. Murowaną cerkiew wybudowano w 1840 r. na miejscu starej drewnianej /zburzona/. Parafia rzymsko-katolicka w Piskorowicach powstała dopiero w 1926 r., a kościół ukończono w 1930 r. W Piskorowicach istniał od samego początku folwark, wynajmowany przez Ordynację dzierżawcom.

Przychojec - wieś położona blisko Sanu. Długi czas przysiółek Starego Miasta, od XIX w. odrębna wieś. Wiosną 1944 r. istniał tu obóz pracy przymusowej, zorganizowany przez hitlerowców dla budowy umocnień obronnych na Sanie. Przebywało w nim ok. 400 więźniów z okolic Nowego Targu i Nowego Sącza.

Wierzawice – wieś nad potokiem Błotnia. Powstała w I poł. XIV stulecia. W XVIII w. była popularnym ośrodkiem produkcji artystycznych kafli. W maju 1942 r. Niemcy w pobliżu wsi

rozstrzelali 24 Żydów przywiezionych z Leżajska. Od 2005 r. znajduje się tu część utworzonego przez gminę Leżajsk Parku Przemysłowego Stare Miasto-Park. Zespół folwarczny Potockich z I poł. XIX w. (mieszkanie oficjalisty, owczarnia, spichlerz). Drewniane domy konstrukcji zrębowej z XIX stulecia. Figura przydrożna z XVIII w.

Chałupki Dębniańskie - geneza miejscowości sięga drugiej połowy XIX w. Tradycja miejscowa mówi, że po zniesionym tu folwarku zostało na miejscu 5 rodzin służby folwarcznej, które osiedliły się w pobliżu drogi prowadzącej z Grodziska Dolnego do gościńca Jarosław-Leżajsk i stały się ośrodkiem nowego przysiółka Chałupek. Naprzeciw tego skupienia powstaje w roku 1880 drugie zwane Łazem. W obu skupieniach było 16 domów. Sytuację zmienia przeprowadzenie w latach 1896-1900 toru kolejowego i wybudowanie stacji kolejowej, a także zrobienie twardej nawierzchni na drodze Grodzisko Dolne-Dębno. W tym czasie dwór parceluje przylegające do pastwisk Dębniańskich około 200 morgów gruntu. Sprowadziło to gwałtowną przemianę gospodarczego charakteru przysiółka i jego szybki wzrost. W pobliżu Łazu osiedlają się rodziny przybyłe z Grodziska Dolnego. W 1937 r. stanęło osiem gospodarstw. Nowy przysiółek nosił swojską nazwę "Na polach", a urzędową - Zarowie. W 1939 r. Zarowie liczy 36 domów, a Chałupki Dębniańskie 72 domy.

Biedaczów - osada powstała prawdopodobnie w pierwszej połowie XVI wieku. Pierwsza wzmianka źródłowa o wsi pochodzi z 1565 roku („lustracje starostwa leżajskiego”). W okresie staropolskim wchodziła w skład starostwa leżajskiego. Następnie, w okresie zaborów była w posiadaniu właścicieli dóbr Leżajska. Dnia 6 września 1819 r. Biedaczów został sprzedany hr. Wojciechowi Mierowi.

Gwizdów - osada, podobnie jak Biedaczów, powstała przypuszczalnie w pierwszej połowie XVI wieku. W okresie staropolskim wchodziła w skład starostwa leżajskiego, po czym w trakcie zaborów była w posiadaniu właścicieli dóbr leżajskich. W 1819 r. sąsiedni Biedaczów został sprzedany hr. Wojciechowi Mierowi. Przypuszczalnie z tej rodziny wywodziła się dziedziczka Giedlarowej, która miała ofiarować obraz Matki Bożej Pocieszenia do wybudowanej w 1908 roku kaplicy.

Rzuchów - osada powstała zapewne na przełomie XV/XVI wieku. Po raz pierwszy notowana w 1515 roku w dokumentach lustracyjnych. W okresie staropolskim wchodziła w skład starostwa leżajskiego, a następnie należała do właścicieli dóbr leżajskich.

Rozdział 6. KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY LEŻAJSK.

Zabytki stanowiące materialne dziedzictwo kulturowe, umiejscowione w przestrzeni przyrody kształtowanej przez człowieka w efekcie jego działalności, wraz z dziedzictwem niematerialnym, składają się na krajobraz kulturowy stanowiący istotną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego i antropologicznego. Krajobraz kulturowy jest elementem budującym tożsamość mieszkańców, stanowi postawę kształtowania własnej kultury oraz przyszłego rozwoju.

Gmina Leżajsk położona jest w województwie podkarpackim, w niewielkiej odległości od miast Leżajsk, Przeworsk i Łańcut. Pod względem przyrodniczo-krajobrazowym jest to teren urozmaicony - płaskie równiny Doliny Dolnego Wisłoka i Doliny Dolnego Sanu kontrastują z pagórkami Płaskowyżu Kolbuszowskiego.

O wyjątkowości terenu stanowią stosunkowo licznie zachowane drewniane domy oraz kapliczki i krzyże przydrożne z XIX i XX w. Wyjątkowość regionu to również historyczna wielokulturowość, ogromne zróżnicowanie etniczno-kulturowo-religijne historycznej ludności. Dominował żywioł polski, drugim pod względem liczebności był żywioł ruski, z którego wyodrębniła się grupa Ukraińców; liczni byli Żydzi. Każda z tych nacji miała swoją religię. Od 1939 r. narodowości te zaczęły po kolei znikać.

6.1. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne.

Najbardziej wyrazisty przejaw krajobrazu kulturowego stanowi dziedzictwo materialne. Obejmuje wszystkie ślady działalności człowieka: od sieci dróg i przestrzennych układów osadniczych, przez budownictwo mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe, architekturę dworską, sakralną, municypalną, założenia parkowe i cmentarne, po zabytki ruchome i archeologiczne.

Układy przestrzenne wsi. Analiza map z XVIII w. wskazuje na pasmowy kierunek osiedli. Bliskość cieków wodnych (San, Wisłok) powodowała wykorzystanie ich do komunikacji i była dość istotnym elementem integrującym mieszkańców. Równolegle rozwijano sieć dróg łączących miejscowości z tą najważniejszą, łączącą Sandomierz z Przemyślem, biegnąca wzdłuż lewego brzegu Sanu przez Sarzynę, Leżajsk, Grodzisko, Przeworsk, wraz z drogami na Łańcut, Giedlarową i drugi kierunek na Sokołów i Hucisko.

Zabudowa wiejska. Dawniej dominowała zabudowa zagrodowa. W zależności od zamożności gospodarza zagroda składała się z domu mieszkalnego i dwóch, trzech lub czterech budynków, przy czym dom mieszkalny zwykle znajdował się od strony drogi. W małych zagrodach znajdowała się stajnia i stodoła, w większych - stodoła, stajnia, chlew i spichlerz, zwany często komorą. Spichlerz był niewielkim budynkiem o jednym lub dwóch wnętrzach. Ważnym elementem zagrody była piwnica oraz studnia z żurawiem. Ludność bezrolna miała tylko chałupę mieszkalną, złożoną z sieni i izby, do której przylegała obora.

Chałupy budowane były z drewna, w konstrukcji zrębowej, z węglami na nakładkę, później - na rybi ogon. Konstrukcja wieńcowa ścian wsparta była na podwalinie. Pierwotne, czterospadałe dachy w okresie międzywojennym zastąpiono dwuspadowymi, z charakterystycznym okapnikiem u nasady szczytów. Do wypełniania szczelin między belkami używano mchu, który wkładano po postawieniu chałupy, zanim budynek osiadł. Potem szpary bielono. Było to tak popularne, że kwestie pozyskania mchów na terenie Galicji od poł. XIX w. regulowała Ustawa lasowa z 3 grudnia 1852 r. Również w okresie II Rzeczypospolitej i zaraz po II wojnie światowej pozyskiwanie mchu było unormowane prawnie.

Do najczęstszych należały chałupy jednotraktowe, składające się z trzech pomieszczeń: centralnie położonej sieni, z izby po jednej stronie i z komory lub stajni - po drugiej. Do rzadszych należały chałupy o dwóch odrębnych izbach po obu stronach sieni. Na wzór chałup kolonistów powstawały również chałupy dwutraktowe, znacznie większe. W obszernej sieni stał komin, po jednej stronie znajdowała się izba z alkierzem (lub izba i kuchnia), po drugiej - dwie izby (lub izba z komorą). Niektóre chałupy posiadały wąskie drewniane ganki od frontu.

W gminie Leżajsk występuje dość duży zasób drewnianych domów mieszkalnych i budynków gospodarczych. W większości są to typowe budynki powstałe w 1 poł. XX w. Niestety często, w ramach modernizacji i konserwacji, pierwotna konstrukcja ścian jest zasłonięta szalunkiem z desek

lub obmurowana ceglami i otynkowana. Często wymieniona jest stolarka okienna, łącznie ze zmianą kształtu otworów.

Cmentarze. Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Są elementem dziedzictwa materialnego - opatrzone zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu. Równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku jest konieczna, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania - oznakować tablicami informacyjnymi.

Zabytki nieruchome

Rejestr zabytków Województwa Podkarpackiego prowadzi Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków mający swoją siedzibę w Przemyślu. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obiekty wpisane do rejestru są chronione prawem. Na dzień sporządzania niniejszego programu w w/w rejestrze figuruje 10 obiektów i/lub zespołów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Leżajsk.

Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Według art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Na uwagę konserwatorską zasługują obiekty z terenu gminy Leżajsk uwzględnione w „Gminnej ewidencji zabytków” - tabela nr 2.

Gminna ewidencja nie jest dokumentem zamkniętym. Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m. in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (np. zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, likwidacja detalu architektonicznego, otynkowanie ceglanych elewacji). Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków należy do obowiązków gminy. Ewidencję tę prowadzi się w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków. Wpis zabytków nieruchomych do gminnej ewidencji zabytków jest podstawą do objęcia tych zabytków ochroną w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w MPZP. Ewidencja zabytków jest też podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami, a ustalenia tego programu uwzględnia się zarówno w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, jak i w mpzp. Gminna Ewidencja Zabytków gminy Leżajsk została opracowana przez gminę w 2006 r. Wykaz obiektów uwzględnionych w Gminnej Ewidencji zabytków dołączony został do niniejszego Programu w formie tabeli (tab. nr 2). Równocześnie postuluje się aktualizację GEZ w oparciu o wskazania zawarte w Programie: uwzględnienie w zaktualizowanej ewidencji wskazanych obiektów oraz usunięcie obiektów w znacznym stopniu przekształconych, które utraciły większość wartości zabytkowych.

Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy gminy Leżajsk jest wynikiem procesów z różnych okresów historycznych. Na obszarze gminy jest kilka obiektów wyróżniających się swymi walorami zabytkowymi.

Gwizdów – Biedaczów. Kościół parafialny pw. Matki Bożej Pocieszenia w Gwizdowie – usytuowany przy głównej drodze w Gwizdowie, wzniesiony w 1971 r. wg. projektu inż. Tadeusz Hatały z Rzeszowa. Kapliczki znajdują się przy drodze wojewódzkiej nr 877, wzniesione w 1872 r.,

pierwsza murowana na rzucie kwadratu ufundowana jako wotum za ocalenie mieszkańców wioski od zarazy, druga kamienna, w kształcie słupa wzniesiona na wspólnej mogile zmarłych w czasie zarazy.

Brzoza Królewska. Kościół Parafialny pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela – usytuowany w centrum wsi, pierwszy kościół wzmiankowany na 1623 r., samodzielna parafia powstała w 1744 r., kolejną świątynię wybudowano w 1861 r. Obecna powstała w latach 1908 – 1914 wg. projektu Stanisława Cetnarskiego z Łańcuta. W Brzozie Królewskiej znajdują się kilka starych kapliczek oraz kilkanaście krzyży przydrożnych. Najokazalsza znajdują się w południowej części wioski nad tzw. uroczyskiem „Kudłacz” wzniesiona w 1923 r. drewniana, konstrukcji zrębowej, na wysokim podmurowaniu, wewnątrz ołtarz z witrażem Matki Boskiej Ostrobramskiej, obok w parku znajduje się kamień pozostawiony w 1933 r. przez Alfreda i Jerzego Potockich upamiętniający Adama Zamoyskiego. W przysiółku Koniec znajdują się kapliczka, w której znajdują się barokowe rzeźby z I połowy XVII w.

Dębno. Kościół Parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego – dawna cerkiew parafialna grekokatolicka pw. św. Jerzego – świątynia usytuowana pośrodku zabudowań wiejskich, pierwsza cerkiew wzmiankowana w 1589 r., kolejną drewnianą pw. św. Jerzego opisano w 1777 r., kolejna wybudowana w 1828 r., a obecna została wzniesiona w 1864 r. staraniem Alfreda II Potockiego. Cmentarz grekokatolicki w Dębnie został utworzony w II poł. XIX w. przy dawnej cerkwi, obecnie kościele rzymskokatolickim. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1876 r. Dom Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny – wzniesiony w okresie międzywojennym, przy szosie sandomierskiej. Obiekt murowany, założony na planie prostokąta, ozdobiony jest detalem architektonicznym. Kapliczki – drogę dojazdową do świątyni flankują dwie murowane kapliczki, w których znajdują się figury św. Józefa i Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej.

Giedlarowa. Kościół Parafialny pw. św. Michała Archanioła – usytuowany w północno-wschodniej części wsi, przy drodze do Wierzawic. Parafia powstała w 1409 r. Pierwotny drewniany kościół wzniesiono w 1409 r., kolejny murowany wybudowano w 1667 r., obecna świątynia została wybudowana w latach 1909 – 1912. W Giedlarowej znajduje się kilka kapliczek wzniesionych w XIX w. min. w południowej części wioski, przy szosie obok domu nr 725 znajdują się kapliczka, której wnętrze zostało ozdobione ludową polichromią oraz ołtarzykiem z obrazem Matki Boskiej Leżajskiej. Na wprost kościoła znajduje się pomnik poświęcony poległym za Ojczyznę w latach 1914 – 1920 oraz 1939 – 1944. Przy skrzyżowaniu dróg Leżajsk – Wierzawice postawiono krzyż - obelisk ku czci poległych za wolność Ojczyzny.

Hucisko. Kościół filialny pw. św. Jana z Dulki – usytuowany w centrum wsi, przy głównej drodze, wzniesiony w latach 1977 – 1978. Najstarsza kapliczka znajdują się przy drodze do Malenisk, wybudowana została w 1835 r., kolejna wzniesiona w centrum wsi w 1880 r., na jej bazie wzniesiono obecny kościół, trzecia kapliczka jest usytuowana przy drodze biegnącej do gajówki „Lesina”. Gajówka „Lesina” - wybudowana około 1900 r. dla Potockich na skraju kompleksu leśnego o tej samej nazwie. Gajówka jest drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana.

Maleniska. Kościół filialny pw. bł. Szymona z Lipnicy – usytuowany w centrum wsi, wybudowany w 1987 r. Kapliczka – ufundowana na początku XX w. Przy drodze do Jelnej wzniesiono drewnianą szkołę na planie litery „T”.

Piskorowice. Kościół Parafialny pw. św. Karola Boromeusza – usytuowany w centrum wsi, pierwsze wzmianki o cerkwi grekokatolickiej, pochodzą z przełomu XV i XVI w. Parafia rzymskokatolicka powstała w 1930 r., obecny kościół wybudowano w latach 1980 – 1982. Cmentarz parafialny usytuowany przy drodze do przysiółka Mołynie, zabytkowe nagrobki Polaków i Ukraińców oraz murowana kaplica cmentarna. Dawny pałacyk myśliwski Zamoyskich znajduje się w przysiółku Mołynie, neoklasycystyczny, wzniesiony w 1897 r. Przy drodze do Sieniawy w miejscu dawnej cerkwi, znajduje się krzyż upamiętniający pomordowanych mieszkańców w kwietniu 1945 r.

Przychojec. Kościół parafialny pw. Dobrego Pasterza – usytuowany w centrum wsi, wzniesiony w latach 1987 – 1988. Kapliczka w północno-zachodniej części wsi, kapliczka jest murowana, otynkowana, wewnątrz drewniany ołtarzyk. Budynek starej szkoły, murowany, na planie prostokąta, elewacja zdobiona ryzalitem, który zwieńczony jest sterczyną z arkadką. W Przychojcu znajduje się zasługuje na szczególną uwagę zagroda nr 151, która pełni funkcję agroturystyczną i skansenu.

Stare Miasto. Kościół Parafialny pw. św. Andrzeja Boboli, dawna cerkiew grekokatolicka pw. św. Mikołaja – świątynia usytuowana w centrum miejscowości, przy drodze do Naklika, pierwsza cerkiew datowana na 1228 r., kolejna na 1589 r., następna spaliła się w 1860 r. Obecna świątynia powstała w 1913 r., zbudowana w stylu neoklasycystycznym, wewnątrz znajduje się ikona Matki Boskiej z Dzieciątkiem z około 1626 r. Pośród zabudowy można dostrzec ślady układu przestrzennego dawnego miasta, ośrodkiem którego był rynek z cerkwią.

Wierzawice. Kościół Parafialny pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych – usytuowany w środku wsi, nieopodal szosy sandomierskiej, pierwsza świątynia wzmiankowana na 1611 r. Obecny kościół wzniesiono w latach 1981 – 1984. Znajduje się tutaj kilka kapliczek, oraz kilkanaście krzyży i figur przydrożnych, z przełomu XIX i XX w. Dawny folwark Potockich znajduje się w północno-wschodniej części wsi, zabudowa mieszkanie oficjalisty, spichlerz, owczarnia, stodoła, czworak i lodownia pochodzą z przełomu XVIII i XIX w. Na terenie gminy znajduje się Brzózniński Obszar Chronionego Krajobrazu stanowiący pozostałość Puszczy Sandomierskiej. Na jego terenie znajduje się rezerwat torfowiskowy „Suchy Ług” oraz uroczysko „Kudłacz”.

6.2. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo niematerialne.

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa przekazywany jest z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Mieszkańcy gminy Leżajsk - leżącej na styku regionów etnograficznych lasowskiego (Puszcza Sandomierska) i rzeszowskiego (Łańcut i Przeworsk) - to Lasowiaci z domieszką wpływów łańcuckich i przeworskich. Lasowiaci to wyrazista grupa, która ukształtowała się z tygła narodowościowego zamieszkującego przez wieki rozległe tereny Puszczy Sandomierskiej oraz widły Wisłoka i Sanu. Polacy - głównie Mazurzy, Rusini, Tatarzy, od XVII w. Szwedzi, Litwini, Wołosi i Niemcy zasymilowali się i stworzyli odrębną kulturę.

Rozdział 7. ZABYTKI GMINY LEŻAJSK OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ.

7.1. Zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Rejestr Zabytków architektury i budownictwa Województwa Podkarpackiego, zgodnie z ustawą, prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Są w nim obiekty szczególne, cenne ze względu na swoje walory historyczne, architektoniczne bądź artystyczne.

Tabela nr 1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
Brzóza Królewska	kościół parafialny pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela	1910-1914	A-1204 z 4.12.2013
	dzwonnica parawanowa	1914	A-1204 z 4.12.2013
	aleja modrzewiowa	bd	15-2P z 23.10.1948
	stodoła w zagrodzie nr 204, drewniana	poł. XIX w.	nr rej.: 787 z 15.10.1974 (nie istnieje)
Chałupki Dębnińskie	budynek dworca kolejowego Grodzisko Dolne	1900	A-1322 z 20.03.2015
Dębno	dawny cmentarz greko-katolicki, obok kościoła parafialnego,	2 poł. XIX w.	A-269 z 23.05.2008
Giedlarowa	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	1909-12	A-4 z 22.06.1999
Piskorowice - Mołynie	leśniczówka	XVIII/XIX w.	A-866 z 4.06.1976
Stare Miasto	cerkiew fil. pw. św. Mikołaja, obecnie kościół rzymsko-katolicki parafii pw. św. Andrzeja Boboli	1914-16	A-1304 z 12.01.2015
Wierzawice	spichlerz dworski	1 poł. XVIII w.	1244 z 7.11.1991

Zabytki archeologiczne stanowią jedną z najciekawszych kategorii dziedzictwa kulturowego. W wielu przypadkach są jedynym źródłem informacji o rozwoju i charakterze osadnictwa na danym terenie. Dziedzictwo archeologiczne jest źródłem zbiorowej pamięci europejskiej i instrumentem dla badań historycznych i naukowych. W wypadku zabytków archeologicznych konieczne jest pogodzenie dwóch podstawowych celów działań ochronnych:

- dokładne rozpoznanie, udokumentowanie i popularyzacja zabytków archeologicznych narażonych na zniszczenie (przez inwestycje czy przyczyny naturalne);
- zachowanie dla przyszłych pokoleń jak największej liczby zabytków archeologicznych (możliwych do rozpoznania nowszymi metodami, zwłaszcza nieinwazyjnymi).

Na terenie gminy zlokalizowano znaczną ilość zabytków archeologicznych od pradziejów po późne średniowiecze. Niektóre stanowiska szczególnie cenne i bogate.

7.2. Zabytki nieruchome i archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków (GEZ).

Gminna Ewidencja Zabytków służy do rozpoznania zasobu zabytkowych obiektów regionu. Obejmuje budynki zabudowy miejskiej i wiejskiej o zachowanych cechach historycznych, architektonicznych bądź artystycznych, zabytki techniki, zespoły rezydencjonalne i folwarczne, parki i cmentarze oraz historyczne układy przestrzenne, w tym zabytki wpisane do rejestru zabytków. Utworzona została na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Osobną grupą są zabytki archeologiczne. Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną

z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

W gminie Leżajsk większość obiektów wpisanych do ewidencji to budownictwo drewniane. Niestety, nawet krótkie rozpoznanie terenowe pozwala stwierdzić nieaktualność części wpisów. Część obiektów nie istnieje, część została przekształcona (oszalowana deskami lub obmurowana cegła i tynkowana), w wypadku kapliczek i krzyży przydrożnych ewidencja jest niekompletna. Dlatego jednym z zaleceń niniejszego programu jest aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.

Wykazy obiektów budowlanych ujętych w ewidencji, jak i stanowisk archeologicznych zawiera aneks.

Rozdział 8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY LEŻAJSK. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Zabytki zachowane na terenie Gminy Leżajsk prezentują znacznie zróżnicowany stan zachowania. Analiza SWOT jest metodą pozyskiwania oraz porządkowania danych służących lepszemu poznaniu badanej jednostki. Jej wyniki są wykorzystywane do określania celów i zadań dla danej miejscowości. Czynniki analizowane w analizie SWOT dzielimy na: wewnętrzne - pozytywne i negatywne oraz zewnętrzne - pozytywne i negatywne.

Do czynników wewnętrznych pozytywnych (silne strony) zaliczymy te zasoby lub zjawiska, które służą rozwojowi miejscowości i na które wpływ ma bezpośrednio gmina poprzez swoje instytucje gminne, władze samorządowe, jak i mieszkańców. Do czynników wewnętrznych negatywnych (słabe strony) zaliczymy braki lub zjawiska, które w różnym stopniu utrudniają i ograniczają możliwość rozwoju miejscowości. Na ich występowanie również bezpośredni wpływ ma gmina.

Czynniki zewnętrzne pozytywne (szanse) to zjawiska i tendencje występujące w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane staną się impulsem do rozwoju oraz osłabiają zagrożenia. Czynniki zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – to wszystkie czynniki zewnętrzne, które postrzegamy jako bariery rozwoju jednostki, utrudnienia, dodatkowe koszty działania. O ile możliwość kreowania mocnych stron i niwelowania jest w zasięgu naszych możliwości – możemy podejmować określone decyzje, o tyle zarówno na szanse jak i zagrożenia nie mamy wpływu występują one w otoczeniu i na ich występowanie mają wpływ inne podmioty. Możemy je jednak wykorzystywać i dostosowywać się.

W toku analizy stanu krajobrazu kulturowego gminy Leżajsk rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

MOCNE STRONY GMINY	SŁABE STRONY GMINY
<ul style="list-style-type: none"> - bogate niematerialne dziedzictwo kulturowe; - kultywowanie tradycji przez społeczność lokalną (np. Turki); - istnienie i aktywność zespołów folklorystyczno-obrzędowych i kapel ludowych; - znaczna liczba wydarzeń promujących folklor; - literatura na temat niematerialnego dziedzictwa gminy; - bogata historia i różnorodność zabytków; - obfitość historycznego budownictwa drewnianego oraz kapliczek i krzyży przydrożnych; - atrakcyjne położenie na terenie o znacznych walorach krajobrazowych i przyrodniczych; - czystość środowiska; - turystyczny charakter regionu, - rozbudowana sieć szlaków turystycznych; - istniejące obiekty sportowo-rekreacyjne; - rosnąca aktywność społeczna; - aktywnie działające organizacje pozarządowe. 	<ul style="list-style-type: none"> - niska estetyka miejscowości, zwłaszcza obszarów peryferyjnych; - brak powiązań urbanistycznych między poszczególnymi obszarami gminy; - zły stan zachowania znacznej ilości obiektów ujętych w GEZ; - niewykorzystany potencjał turystyczny i skromna infrastruktura turystyczna; - zbyt duża sezonowość turystyki; - niedocenianie potencjału dziedzictwa kulturowego; - brak części MPZP - niekompletna i niezwerifikowana gminna ewidencja zabytków; - niedostateczne oznakowanie cennych obiektów; - liczne zmiany i zatarcie charakteru dawnych zabudowań mieszkalnych i gospodarczych; - brak w budżecie gminy celowych funduszy przeznaczonych na opiekę nad zabytkami rozdysponowywanych np. w formie konkursów ofert; - brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych; - brak popularyzacji idei ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; - niska świadomość mieszkańców na temat dziedzictwa kulturowego oraz problemów ochrony i opieki nad zabytkami; - brak wiedzy o możliwości wykorzystania potencjału kulturowego gminy w działalności gospodarczej; - brak wiedzy na temat możliwości pozyskiwania środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.
SZANSE	ZAGROŻENIA

<ul style="list-style-type: none"> - zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości i jakości przestrzeni publicznej; - możliwość uzyskania dofinansowania działań związanych z ochroną zabytków z funduszy zewnętrznych; - wzrost akceptacji społecznej dla potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego; - szersza promocja walorów kulturowych przyciągających turystów; - wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako produktu turystycznego; - rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; - rozwinięcie bazy agroturystycznej; - powstanie nowych miejsc pracy; - rozwój usług turystycznych; - wypromowanie wizerunku gminy jako obszaru posiadającego wyrazistą tożsamość kulturową wzrost popytu na produkty lokalne.	<ul style="list-style-type: none"> - degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy niezgodnych z lokalnymi tradycjami i zmiany w pierwotnych układach przestrzennych; - niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, skutkujące dalszą degradacją obiektów zabytkowych; - brak środków finansowych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami; - brak nakładów z budżetu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego na ochronę zabytków; - niska świadomość mieszkańców w zakresie tożsamości kulturowej i propagowanie wzorców obcych kulturowo; - zanik tradycji i tożsamości regionalnej; - zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie; - zła sytuacja finansowa właścicieli obiektów zabytkowych ujętych w GEZ; - niewielka skuteczność egzekucji prawa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, samowoli budowlanych, dewastacji; - brak skutecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych.
---	--

Rozdział 9. CELE, PRIORYTETY I DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LEŻAJSK NA LATA 2024 – 2027.

Z dokumentów strategicznych gminy wynika, iż turystyka traktowana jest jako element rozwoju gospodarczego. Zasadne wydaje się zatem wykorzystanie walorów kulturowych gminy, a zwłaszcza bardzo bogatego zasobu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, do stworzenia optymalnego produktu turystycznego. Tym bardziej, że na terenie gminy działają zespoły folklorystyczno-obrzędowe, kapela ludowa i orkiestra dęta, a społeczność wykazuje aktywność i zainteresowanie historią i lokalnym folklorem. Warunkiem jest przygotowanie i promocja atrakcyjnej dla turystów oferty, ale też dobry stan zachowania obiektów zabytkowych i ogólna poprawa sytuacji przestrzeni publicznej oraz estetyki wsi. Istotna jest również rozbudowa bazy turystycznej.

Zadbane dziedzictwo kulturowe może być elementem generującym rozwój gospodarczy gminy, co warto uświadomić mieszkańcom, by skłonić ich do zauważenia problemu i podjęcia działania w kierunku opieki nad zabytkami. Konieczna jest zatem wielotorowa edukacja i promocja.

Podstawowym jednak powodem opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest wskazanie działań umożliwiających zachowanie dziedzictwa kulturowego.

I. CEL: opracowanie polityki gminy wobec dziedzictwa kulturowego:

44. Skompletowanie dokumentacji związanej z ochroną zabytków, krajobrazem kulturowym, dziedzictwem materialnym i niematerialnym:

- uzupełnienie gminnej ewidencji zabytków (GEZ) nieruchomości i archeologicznych o obiekty nierozpoznane - krzyże i kapliczki przydrożne, miejsca pamięci;
- weryfikacja stanu zachowania obiektów GEZ w terenie;
- wnioski do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o włączenie nowych obiektów do GEZ i wykreślenie obiektów nieistniejących;
- opracowanie kart GEZ zgodnie zobowiązującym wzorem karty adresowej;
- wykonywanie co cztery lata Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, poprzedzone wykonaniem sprawozdania z realizacji poprzedniego programu.

45. Publikacja GEZ i Programu na stronach internetowych gminy - istotne dla mieszkańców zwykle nie informowanych, że ich obiekt mieszkalny jest w GEZ.

46. Ścisła współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

II. CEL: włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju:

47. Wykonanie brakujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP) i ujawnianie obiektów ujętych w rejestrze zabytków oraz w GEZ, w tym zabytków archeologicznych oraz stref ochrony konserwatorskiej, archeologicznej, krajobrazowej.

48. Zróżnicowanie w MPZP stref ścisłej ochrony konserwatorskiej i archeologicznej oraz stref ochrony konserwatorskiej i obserwacji archeologicznej, osi widokowych, stref ochrony krajobrazu, etc.

49. Określenie w MPZP warunków zabudowy we wszystkich strefach ochrony konserwatorskiej.

III. CEL: zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu zachowania:

50. Okresowe przeglądy techniczne budynków wpisanych do rejestru zabytków.

51. Remont obiektów własnych gminy ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

52. Przy wykonywaniu remontów budynków należących do GEZ - położenie nacisku na odtworzenie podziałów elewacyjnych oraz detali budowlanych i dekoracyjnych.

IV. CEL: wyeksponowanie cennych zabytków i walorów krajobrazu kulturowego:

53. Ujednoczenie zasad dotyczących usytuowania, gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych do wykonania reklam, ogrodzeń i małej architektury.

54. Wyłączenie z zabudowy terenów otwartych o największych walorach zabytkowych i widokowych, predysponowanych do rozwoju szlaków turystycznych.

55. Turystyczne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego.

V. CEL: wzrost świadomości w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego:

56. Edukacja z zakresu wiedzy o dziedzictwie kulturowym - we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków:

- szkolenia dla pracowników Urzędu Gminy i mieszkańców z zakresu wiedzy o dziedzictwie kulturowym i sytuacji prawnej dziedzictwa kulturowego,
- publikowanie na stronach internetowych aktualnych wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków i do GEZ wraz z podstawowymi wytycznymi konserwatorskimi i informacjami na temat przepisów prawnych związanych z ich ochroną,
- organizacja systemu edukacji w zakresie historii regionu, dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego, ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- organizacja konkursów szkolnych popularyzujących historię i zabytki.

57. Promocja dziedzictwa kulturowego:

- udostępnianie bazy danych o zabytkach na stronach internetowych, w ofercie skierowanej do turystów,
- wydawanie i wspieranie publikacji naukowych, przewodników, folderów poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy,
- organizacja imprez promujących dziedzictwo kulturowe jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości regionu.

Rozdział 10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I OCENY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY LEŻAJSK NA LATA 2024 – 2027.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Leżajsk. Jego realizacja odbywa się poprzez szereg działań władz gminy, podległych im jednostek i instytucji i organizacji z nimi współpracujących. Program skierowany jest do społeczności gminy - dzięki jej akceptacji i współpracy możliwa będzie realizacja jego założeń.

W celu realizacji programu winny być wykorzystane następujące instrumenty:

● instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. WKZ;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska i ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,

● instrumenty finansowe:

- dotacje i subwencje
- programy uwzględniające finansowanie z funduszy europejskich
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego”.

● instrumenty społeczne:

- działania z zakresu współpracy z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi),
- edukacja i informacja z zakresu dziedzictwa kulturowego gminy,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

● instrumenty koordynacji:

- strategie i plany rozwoju gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje.

● instrumenty kontrolne:

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego.

Rozdział 11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Jednak ustawa wskazuje możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach.

11.1. Dotacje

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dysponentami środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzki Konserwator Zabytków,
- organ stanowiący - gminy, powiatu, samorządu województwa.

Większość dotacji dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków, niemniej organy samorządowe wszystkich szczebli mogą objąć systemem dotacyjnym również obiekty wpisane do GEZ.

Dotacje realizowane są poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Zakres działań podlegających dofinansowaniu określa szczegółowo art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować tylko nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie działań.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100%, w wypadku, jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

58. Dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizowane są głównie w ramach wielu programów, wśród których ochrony dziedzictwa dotyczą:

Program: Ochrona zabytków - dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Jedyne z programów ministerialnych, w którym mogą brać udział osoby fizyczne - właściciele obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Program: Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są m. innymi prace inwentaryzacyjne, badawcze i opracowanie wraz z publikacją książkową wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych zabytków.

Program: Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju, którego celem jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Program: Groby i cmentarze wojenne w kraju, którego celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Większość rządowych programów dotacyjnych skierowana jest na dofinansowanie działań tzw. „miękkich” - związanych z tworzeniem warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym, a także dotyczących upamiętniania historii i promowania polskiego dziedzictwa poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Jedynym programem umożliwiającym pozyskanie środków na remonty zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, przy priorytetowym traktowaniu zabytków wpisanych do rejestru, jest Rządowy Program Odbudowy Zabytków - dofinansowanie przeznacza się na pokrycie wydatków związanych z realizacją zadań inwestycyjnych w ramach obszarów, z których jeden dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków, do którego tytuł prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego posiada wnioskodawca lub jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych, podlegająca wnioskodawcy.

Dotacje z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - można wykorzystać wyłącznie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa podkarpackiego:

- na ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego,
- konserwację i rewaloryzację zabytków,
- zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę i na wypadek sytuacji kryzysowych,
- udostępnianie zabytków na cele publiczne.

O przyznanie dotacji celowej może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna (np.: fundacja, stowarzyszenie, związek wyznaniowy, wspólnota mieszkaniowa), będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku albo jednostka organizacyjna posiadająca zabytek w trwałym zarządzie.

Dotacje Samorządu Województwa Podkarpackiego w formie naboru wniosków o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Podkarpackiego.

11.2. Fundusze uwzględniające finansowanie działań przy zabytkach.

59. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Jest to państwowy fundusz celowy utworzony na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. To pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania: początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Kary administracyjne są nakładane przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na razie brak informacji o możliwości pozyskania środków.

60. Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

61. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW mogą być realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

62. Fundusz Kościelny

Przeznaczony jest dla obiektów sakralnych i kościelnych, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych, w szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych. Z funduszu finansowana jest również działalność charytatywno-opiekuńcza kościoła.

Rozdział 12. ANEKS.**Tab. 1.**

Wykaz obiektów nieruchomości z terenu gminy Leżajsk wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr decyzji	Data wpisu do rejestru
1.	Brzóza Królewska	kościół par. pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela	1910-14	A-1204	4.12.2013
2.	Brzóza Królewska	dzwonnica parawanowa	1914	A-1204	4.12.2013
3.	Brzóza Królewska	aleja modrzewiowa		15-2P	23.10.1948
4.	Brzóza Królewska	stodoła w zagrodzie nr 204 (nie istnieje)	poł. XIX w.	787	15.10.1974
5.	Chałupki Dębniańskie	budynek dworca kolejowego Grodzisko Dolne	1900	A-1322	20.03.2015
6.	Dębno	dawny cmentarz greko-katolicki	2 poł. XIX w.	A-269	23.05.2008
7.	Giedlarowa	kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła	1909-12	A-4	22.06.1999
8.	Piskorowice - Mołynie	leśniczówka	XVIII/XIX w.	969	4.06.1976
9.	Stare Miasto	cerkiew fil. pw. św. Mikołaja, ob. kościół rzym.-kat. par. pw. św. Andrzeja Boboli	1914-16	A-1304	12.01.2015
10.	Wierzawice	spichlerz dworski	1 poł. XVIII w.	1244	7.11.1991

Tab. 2

Wykaz zabytków nieruchomości gminy Leżajsk ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr	Lokalizacja	Nr ewidencyjny w działki	Własność	Datowanie	Rejestr zabytków
1.	Biedaczów	Kapliczka		przy drodze	1282	prywatna	1872 lub po 1915	
2.	Biedaczów	Kapliczka		przy drodze	1147	prywatna	1872	
3.	Biedaczów	Kapliczka		przy drodze	98	prywatna	1897	
4.	Biedaczów	Przedszkole	72		1265/1	komunalna	1933	
5.	Biedaczów	Dom	65		1109/2	prywatna	1937	
6.	Biedaczów	Stodoła	79		1145	prywatna	1909	
7.	Biedaczów	Dom	115		1222	prywatna	l. 20-te XX w.	
8.	Biedaczów	Dom	116		1224	prywatna	1922	
9.	Biedaczów	Dom	123		1237	prywatna	1938	
10.	Biedaczów	Dom	128		1245/7	prywatna	1944	

11.	Brzóza Królewska	Układ przestrzenny wsi				nieustalona	pocz. XVII - XIX w.	
12.	Brzóza Królewska	Zespół Kościoła Parafialnego pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela Kościół Parafialny			3329	wyznaniowa	1908 - 1914	A-1204 z 4.12.2013
13.	Brzóza Królewska	Dzwonnica			3329	wyznaniowa	1917	
14.	Brzóza Królewska	Kapliczka			5139	prywatna	pocz. XX w.	
15.	Brzóza Królewska	Kapliczka		przy drodze gminnej	1927	komunalna	druga poł. XIX w.	
16.	Brzóza Królewska	Kapliczka			3710/1	prywatna	1877	
17.	Brzóza Królewska	Kapliczka		przy drodze Hucisko - Leżajsk	308	nieustalona	1835	
18.	Brzóza Królewska	Kapliczka		obok numeru 1127	689/2	nieustalona	l.30-te XXw.	
19.	Brzóza Królewska	Kapliczka myśliwska Potockich		Nadleśnictwo o Leżajsk	6485	państwowa	1923	
20.	Brzóza Królewska	Park			6485	państwowa	XIX w.	
21.	Brzóza Królewska	Staw			6485	państwowa	XIX w.	
22.	Brzóza Królewska	Altana			6485	państwowa	1923	
23.	Brzóza Królewska	Kamień		Przy kapliczce leśnej Potockich		państwowa	1923	
24.	Brzóza Królewska	Zagroda - dom	999		2586	prywatna	1906	
25.	Brzóza Królewska	Dom	896		2326	prywatna	1890	
26.	Dębno	Układ przestrzenny wsi				inna	1397 - XIX w.	
27.	Dębno	Zespół cerkwi greko - katolickiej (obecnie kościół)			780	wyznaniowa	1864-1871	
28.	Dębno	Dzwonnica		przy kościele parafialnym	780	wyznaniowa	1871	
29.	Dębno	Plebania	197		1431	wyznaniowa	1910	
30.	Dębno	Dom zakonny	258		1049	wyznaniowa	przed 1939	
31.	Dębno	Kapliczka		przy drodze krajowej 77	1035	inna	k. XIX w.	
32.	Dębno	Kapliczka		przy drodze krajowej nr 77	1534	inna	k. XIX w.	

33.	Dębno	Kapliczka			1375/1	inna	k. XIX w.	
34.	Dębno	Dom	163		764	prywatna	ok. 1880, 1962	
35.	Dębno	Dom	172		775	prywatna	ok. 1920	
36.	Dębno	Dom	183		1416	prywatna	ok. 1925	
37.	Dębno	Dom	186		1421	prywatna	XIX/XX w.	
38.	Dębno	Dom z oborą	254		1765	prywatna	1886	
39.	Giedlarowa	Układ przestrzenny wsi				inna	przed 1433 - XIX w.	
40.	Giedlarowa	Zespół kościół parafialnego p. w. św. Michała - Kościół parafialny			2871	wyznaniowa	1909 - 1912	A - 4 z dnia 22.06.1999 r.
41.	Giedlarowa	Plebania			2870	wyznaniowa	k. XIX w.	
42.	Giedlarowa	Organistówka			2870	wyznaniowa	1923	
43.	Giedlarowa	Starodrzewie		przy kościele parafialnym	2871	wyznaniowa	XIX/XX w.	
44.	Giedlarowa	Kapliczka			3217	prywatna	k. XIX w.	
45.	Giedlarowa	Kapliczka			3449/1	prywatna	1878	
46.	Giedlarowa	Kapliczka			1218/1	prywatna	1874	
47.	Giedlarowa	Kuźnia	295		3355	prywatna	1934	
48.	Giedlarowa	Dom	358		1175	inna	1924	
49.	Giedlarowa	Zagroda - dom	604		4944/1	prywatna	1918	
50.	Giedlarowa	Stodoła	604		4944/2	prywatna	1918	
51.	Giedlarowa	Dom	712		5817	prywatna	l. 30 - te XX w.	
52.	Giedlarowa	Stodoła	741		5852	prywatna	1909	
53.	Gwizdów	Kapliczka			608	prywatna	XIX/XX w.	
54.	Gwizdów	Dom	55		184/1	prywatna	1910, 1936	
55.	Gwizdów	Dom	76		99	prywatna	1864, 1949	
56.	Hucisko	Zespół Kaplicy Kaplica			1029	wyznaniowa	1880	
57.	Hucisko	Dzwonnica			1029	wyznaniowa	1880	
58.	Hucisko	Dom	236		550	prywatna	1885, 1927	
59.	Piskorowice	Kaplica cmentarna			630/1	komunalna	pocz. XX w.	

60.	Piskorowice	Plebania			456	komunalna	ok. poł. XIX w.	
61.	Piskorowice	Plebania	123		486	wyznaniowa	1929	
62.	Piskorowice	Szkoła			429/3	komunalna	przed 1914	
63.	Piskorowice	Leśniczówka	294		1896	prywatna	1915	
64.	Piskorowice	Zespół Dworski - DWÓR			491/2	państwowa	2 poł. XIX w.	A - 969 z dn. 4.06.1976 r.
65.	Piskorowice	Zespół Dworski - Wozownia ze stajnią			491/2	państwowa	ok. poł. XIX w.	
66.	Piskorowice	Pozostałości parku			491/2	państwowa	2 poł. XIX w.	
67.	Piskorowice	Kuźnia	172		1535	prywatna	pocz. XX w.	
68.	Przychojec	Układ przestrzenny wsi				inna	XV(?) - XIX w.	
69.	Przychojec	Kapliczka			1243	prywatna	2 poł. XIX w.	
70.	Przychojec	Szkoła			1349	komunalna	1906	
71.	Przychojec	Dom	104		1205	prywatna	1890	
72.	Stare Miasto	Układ urbanistyczny				inna	1397 - 1524, XVI - XIX w.	
73.	Stare Miasto	Zespół Cerkwi Gr.-Kat. p. w. św. Mikołaja Kościół rzymsko - katolicki p. w. św. Andrzeja Boboli			1314	wyznaniowa	1913 - 1916	A-1304 z dnia 12.01.2015
74.	Stare Miasto	Plebania	70		1326	wyznaniowa	1865	
75.	Stare Miasto	Kapliczka			1217	prywatna	1865	
76.	Stare Miasto	Zagroda - dom	306		879	prywatna	1885	
77.	Stare Miasto	Dom	10		2008	prywatna	1850, 1965	
78.	Stare Miasto	Dom	107		1331	prywatna	ok. 1880	
79.	Stare Miasto	Dom	132		1192	prywatna	ok. 1870	
80.	Stare Miasto	Dom	189		1409/6	prywatna	ok. 1935	
81.	Stare Miasto	Dom	246		1299	prywatna	ok. 1902, 1950	
82.	Stare Miasto	Dom	304		880/1	prywatna	1905	
83.	Wierzawice	Układ przestrzenny wsi				inna	1 poł. XIV - XIX w.	

84.	Wierzawice	Kapliczka			399	prywatna	ok. poł. XIX w.	
85.	Wierzawice	Kapliczka „na szpitalnym”			749	państwowa	ok. 1865	
86.	Wierzawice	Zespół Folwarczny - czworaki	693		3006	prywatna	1840	
87.	Wierzawice	Dom oficjalisty	690		2859/2	prywatna	1840	
88.	Wierzawice	Owczarnia			2861	prywatna	1838	
89.	Wierzawice	Spichlerz	694		2856	prywatna	1 poł. XVIII w. (?)	A - 1244 z dnia 7.11.1991 r.
90.	Wierzawice	Figura Św. Antoniego	694		2856	prywatna	XVIII - XIX w.	
91.	Wierzawice	Aleja Lipowa			2686, 2887, 2658	państwowa	ok. Poł. XIX w.	
92.	Wierzawice	Dom	24		3211/2	prywatna	1906	
93.	Wierzawice	Dom	46		3264	prywatna	4 ćw. XIX w.	
94.	Wierzawice	Dom	195		199	prywatna	1928	
95.	Wierzawice	Dom	316		390	prywatna	1803, 1938	
96.	Wierzawice	Dom	434		1056	prywatna	1850, 1933	
97.	Wierzawice	Dom	435		1055	prywatna	1850, 1950	
98.	Wierzawice	Dom	482		1133	prywatna	ok. 1893	

Tab. 3.

Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

L. p	Miejscowość	Obiekt	Stanowisko	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji
1	GIEDLAROWA	osada wielokulturowa KPL (Neolit), kultura przeworska	nr 8 w Giedlarowej AZP 99-80/10	A-889 z dn. 15.04.1991	15.04.1991
2	PISKOROWICE	osada wielokulturowa kult. Trzciniecka (SEB), TKŁ (EB)	nr 1 w Piskorowicach (AZP 99-81/1)	A-587	02.12.1970 r.
3	PISKOROWICE	cmentarzysko kultury łużyckiej	nr 4 w Piskorowicach (AZP 99-81/4)	A - 499	11.12.1969 r.
4	CHAŁUPKI DĘBIAŃSKIE	osada? GT-KŁ, KP-OWR, WŚ, PR	nr 2 w Chałupkach Dębiańskich (AZP 100-81/2)	A-565	30.04.1970 r.
5	WIERZAWICE	osada kultury trzcinieckiej i cmentarzysko kultury łużyckiej, cmentarzysko z okresu neolitu, ślad osadn. KŁ	nr 4a, 4b, 4c w Wierzawicach, AZP 99-80/3a,3b,3c	A - 844	15.06.1979 r.
6	WIERZAWICE	osada wielokulturowa TKŁ (EB), cmentarzysko, kultura przeworska (OR)	nr 19 w Wierzawicach, AZP 99-80/18	A - 807	04.11.1972 r.

Tab. 4.

Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze gminy Leżajsk na podstawie AZP (w układzie alfabetycznym miejscowości).

Lp.	AZP	Miejscowość	Nr w miejscowości	Nr na obszarze AZP	Charakter stanowiska i chronologia
1	AZP 99-79	Biedaczów	3	3	śląd osadn. (-)
2	AZP 98-79	Brzóza Królewska	13	1	osada KT
3	AZP 98-79	Brzóza Królewska	14	2	osada (?) EB (?)
4	AZP 98-79	Brzóza Królewska	15	3	śląd osadn. (-)
5	AZP 98-79	Brzóza Królewska	16	4	śląd osadn. (-)
6	AZP 98-79	Brzóza Królewska	17	5	śląd osadn. (-)
7	AZP 98-79	Brzóza Królewska	18	6	śląd osadn. (-)
8	AZP 99-79	Brzóza Królewska	1	4	obozowisko? (-)
9	AZP 99-79	Brzóza Królewska	2	5	śląd osadn. PRH
10	AZP 99-79	Brzóza Królewska	3	6	śląd osadn. (-) osada? XVII w.?
11	AZP 99-79	Brzóza Królewska	4	7	śląd osadn. (-)
12	AZP 99-79	Brzóza Królewska	5	8	śląd osadn. (-)
13	AZP 99-79	Brzóza Królewska	6	9	śląd osadn. (-)
14	AZP 99-79	Brzóza Królewska	7	10	śląd osadn. (-)
15	AZP 99-79	Brzóza Królewska	8	11	osada KŁ
16	AZP 99-79	Brzóza Królewska	9	12	śląd osadn. KŁ?
17	AZP 99-79	Brzóza Królewska	10	13	śląd osadn. (-)
18	AZP 99-79	Brzóza Królewska	11	14	śląd osadn. (-)
19	AZP 99-79	Brzóza Królewska	12	15	śląd osadn. (-)
20	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	1	1	osada? GT-KŁ, KP-OWR, WŚ
21	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	2	2	osada? GT-KŁ, KP-OWR, WŚ, PR
22	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	3	3	śląd osadn. PR
23	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	4	4	śląd osadn. WŚ
24	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	5	5	śląd osadn. EK?, WŚ, PR
25	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	6	12	osada GT-KŁ
26	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	8	14	śląd osadn. PR
27	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	9	15	osada? KP?-OWR?, śład osadn. KCGD?
28	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	10	16	- śład osadn. PR
29	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	11	17	- śład osadn. PR
30	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	12	18	- śład osadn. PR
31	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	13	19	- śład osadn. PR
32	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	14	20	- śład osadn. PR
33	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	15	21	- osada? KP-OWR?, PR
34	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	16	22	- śład osadn. PR
35	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	17	23	- osada? KP-OWR?, PR
36	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	18	24	- śład osadn. PR
37	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	19	25	- śład osadn. PR, KP?-POWR
38	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	20	26	- osada? KP-OWR
39	AZP 100-81	Chałupki Dębiańskie	7	27	- śład osadn. PR
40	AZP 99 - 81	Dębno	3	11	osada? KŁ, osada PR
41	AZP 99 - 81	Dębno	4	12	osada KŁ, KP-OWR, WŚ
42	AZP 99 - 81	Dębno	5	13	osada KŁ, KP-OWR, osada? WŚ
43	AZP 99 - 81	Dębno	6	14	śląd osadn. PR

44	AZP 100-81	Dębno	1	6	śląd osadn. PR
45	AZP 100-81	Dębno	2	7	śląd osadn. KT, osada? PR
46	AZP 100-81	Dębno	7	28	- osada? GT-KŁ, KP?-OWR?, PR
47	AZP 100-81	Dębno	8	29	- osada? GT-KŁ, PR
48	AZP 100-81	Dębno	9	30	- osada? PR
49	AZP 100-81	Dębno	10	31	- ślad osadn. EB, PR
50	AZP 100-81	Dębno	11	32	- ślad osadn. PR
51	AZP 100-81	Dębno	12	33	- ślad osadn. KP?-OWR?
52	AZP 100-81	Dębno	13	34	- osada? GT-KŁ, PR
53	AZP 100-81	Dębno	14	35	- ślad osadn. EB, PR
54	AZP 100-81	Dębno	15	36	- ślad osadn. PR
55	AZP 100-81	Dębno	16	37	- osada? KP?-OWR?
56	AZP 100-81	Dębno	17	38	śląd osadn. PR, osada? WŚ
57	AZP 100-81	Dębno	18	39	- ślad osadn. PR
58	AZP 100-81	Dębno	19	40	- ślad osadn. KP?-OWR?
59	AZP 100-81	Dębno	20	41	- osada? KP?-OWR?
60	AZP 100-81	Dębno	21	42	- ślad osadn. KP?-OWR?
61	AZP 100-81	Dębno	22	43	- osada? KP?-OWR?
62	AZP 100-81	Dębno	23	44	- osada? KP-OWR
63	AZP 100-81	Dębno	24	45	- ślad osadn. WEB, PR
64	AZP 100-81	Dębno	25	46	- ślad osadn. (-)
65	AZP 99-80	Giedlarowa	1	2	cmentarzysko cp. KŁ lub KP-OWR
66	AZP 99-80	Giedlarowa	2	4	śląd osadn. WŚ
67	AZP 99-80	Giedlarowa	3	5	śląd osadn. NL
68	AZP 99-80	Giedlarowa	4	6	śląd osadn. KP-OWR?, ślad osadn. (-)
69	AZP 99-80	Giedlarowa	5	7	śląd osadn. KŁ, KP-OWR?, punkt osadn. ON
70	AZP 99-80	Giedlarowa	6	8	śląd osadn. (-)
71	AZP 99-80	Giedlarowa	7	9	punkt osadn. KŁ
72	AZP 99-80	Giedlarowa	8	10	punkt osadn. KPL, KP- OWR?
73	AZP 99-80	Giedlarowa	9	24	osada? KŁ, PŚ
74	AZP 99-80	Giedlarowa	10	25	śląd osadn. ON
75	AZP 100-80	Gwizdów	1	9	śląd osadn. GT-KŁ
76	AZP 98-79	Hucisko	1	7	obozowisko (?) MZ (?)
77	AZP 98-79	Hucisko	2	8	osada KT lub KŁ
78	AZP 98-79	Hucisko	3	9	śląd osadn. (-)
79	AZP 98-79	Hucisko	4	10	śląd osadn. POWR lub WŚ
80	AZP 98-79	Hucisko	5	11	śląd osadn. PR
81	AZP 98-79	Hucisko	6	12	śląd osadn. (-)
82	AZP 98-79	Hucisko	7	13	śląd osadn. (-)
83	AZP 98-81	Piskorowice	7	45	śląd osadn. KŁ
84	AZP 99 - 81	Piskorowice	1	1	osada KT, osada? KŁ
85	AZP 99 - 81	Piskorowice	2	2	osada? KŁ
86	AZP 99 - 81	Piskorowice	3	3	śląd osadn. EK, WŚ, osada? KŁ, KP-OWR
87	AZP 99 - 81	Piskorowice	4	4	cmentarzysko KŁ
88	AZP 99 - 81	Piskorowice	5	5	osada? KŁ
89	AZP 99 - 81	Piskorowice	8	6	śląd osadn. MZ, osada? KŁ, osada KP-OWR
90	AZP 99 - 81	Piskorowice	9	15	śląd osadn. PR

91	AZP 99 - 81	Piskorowice	10	16	osada? WEB, osada KPL
92	AZP 99 - 81	Piskorowice	11	17	ślad osadn. KŁ, osada? PR
93	AZP 99 - 81	Piskorowice	12	18	osada KŁ
94	AZP 99 - 81	Piskorowice	13	19	osada? PR
95	AZP 99 - 81	Piskorowice	14	20	osada? KPL, osada KP-OWR
96	AZP 99 - 81	Piskorowice	6	29	ślad osadn. (-)
97	AZP 97-80	Przychojec	3	32	osada KŁ
98	AZP 97-80	Przychojec	4	33	osada KŁ
99	AZP 97-80	Przychojec	5	34	obozowisko PLS, osada KŁ, KP-OWR, PR
100	AZP 97-80	Przychojec	6	35	osada KP-OWR
101	AZP 97-80	Przychojec	7	36	ślad osadn. EK, osada KŁ
102	AZP 97-80	Przychojec	8	37	ślad osadn. NL, WEB?
103	AZP 97-80	Przychojec	9	38	osada KŁ
104	AZP 97-80	Przychojec	10	39	ślad osadn. PR
105	AZP 97-80	Przychojec	11	40	osada KŁ, KP-OWR
106	AZP 97-80	Przychojec	12	41	ślad osadn. KŁ
107	AZP 98-80	Przychojec	1	102	osada ŚR
108	AZP 98-80	Przychojec	2	103	ślad osadn. KŁ, WŚ
109	AZP 98-81	Rzuchów	1	46	ślad osadn. PR, osada? KP - OWR?
110	AZP 98-81	Rzuchów	2	47	ślad osadn. KP-OWR?, PR
111	AZP 98-81	Rzuchów	3	48	osada? KPL, KŁ
112	AZP 98-81	Rzuchów	4	49	ślad osadn. PR, KŁ, osada PR
113	AZP 98-81	Rzuchów	5	50	osada? KŁ
114	AZP 98-81	Rzuchów	6	51	ślad osadn. KŁ
115	AZP 98-81	Rzuchów	7	52	osada PR
116	AZP 98-81	Rzuchów	8	53	osada? KŁ, KP-OWR?, WŚ
117	AZP 98-81	Rzuchów	9	54	osada? PR
118	AZP 98-81	Rzuchów	10	55	ślad osadn. PR
119	AZP 98-81	Rzuchów	11	56	osada? PR
120	AZP 97-80	Stare Miasto	46	46	ślad osadn. PR
121	AZP 98-80	Stare Miasto	1	2	ślad osadn. KŁ
122	AZP 98-80	Stare Miasto	42	56	ślad osadn. WEB, KŁ lub KT?, WŚ
123	AZP 98-80	Stare Miasto	47	110	Miasto XIV w.
124	AZP 98-80	Stare Miasto	58	59	ślad osadn. KŁ
125	AZP 98-80	Stare Miasto	3	60	ślad osadn. PR
126	AZP 98-80	Stare Miasto	4	61	ślad osadn. PR
127	AZP 98-80	Stare Miasto	5	62	ślad osadn. KŁ
128	AZP 98-80	Stare Miasto	6	63	ślad osadn. WŚ
129	AZP 98-80	Stare Miasto	7	64	osada? KŁ
130	AZP 98-80	Stare Miasto	8	65	ślad osadn. PR, WŚ
131	AZP 98-80	Stare Miasto	9	66	ślad osadn. PR, KŁ, WŚ
132	AZP 98-80	Stare Miasto	10	67	osada KŁ, ślad osadn. OWR, WŚ
133	AZP 98-80	Stare Miasto	11	68	osada WŚ
134	AZP 98-80	Stare Miasto	12	69	ślad osadn. WEB, WŚ
135	AZP 98-80	Stare Miasto	13	70	osada? WŚ
136	AZP 98-80	Stare Miasto	14	71	ślad osadn. WEB, KŁ, WŚ
137	AZP 98-80	Stare Miasto	15	72	osada WŚ
138	AZP 98-80	Stare Miasto	16	73	ślad osadn. WŚ
139	AZP 98-80	Stare Miasto	17	74	osada? WŚ

140	AZP 98-80	Stare Miasto	18	75	osada WŚ
141	AZP 98-80	Stare Miasto	19	76	ślad osadn. WŚ
142	AZP 98-80	Stare Miasto	20	77	ślad osadn. WEB, osada? WŚ
143	AZP 98-80	Stare Miasto	21	78	ślad osadn. PR
144	AZP 98-80	Stare Miasto	22	79	ślad osadn. WŚ
145	AZP 98-80	Stare Miasto	23	80	osada WŚ
146	AZP 98-80	Stare Miasto	24	81	ślad osadn. WŚ
147	AZP 98-80	Stare Miasto	25	82	osada WŚ
148	AZP 98-80	Stare Miasto	26	83	ślad osadn. PR
149	AZP 98-80	Stare Miasto	27	84	osada? WŚ
150	AZP 98-80	Stare Miasto	28	85	ślad osadn. WEB?
151	AZP 98-80	Stare Miasto	29	86	ślad osadn. WŚ
152	AZP 98-80	Stare Miasto	30	87	ślad osadn. PR
153	AZP 98-80	Stare Miasto	31	88	ślad osadn. KŁ
154	AZP 98-80	Stare Miasto	32	89	ślad osadn. KT, KŁ
155	AZP 98-80	Stare Miasto	33	90	ślad osadn. WŚ
156	AZP 98-80	Stare Miasto	34	91	ślad osadn. EB, KŁ, WŚ
157	AZP 98-80	Stare Miasto	35	92	ślad osadn. KŁ
158	AZP 98-80	Stare Miasto	36	93	ślad osadn. WEB, WŚ, osada KŁ
159	AZP 98-80	Stare Miasto	37	94	ślad osadn. PR, KŁ, WŚ
160	AZP 98-80	Stare Miasto	38	95	ślad osadn. EB, WŚ, osada KŁ
161	AZP 98-80	Stare Miasto	39	96	ślad osadn. PR, KŁ, OWR
162	AZP 98-80	Stare Miasto	40	97	ślad osadn. WŚ
163	AZP 98-80	Stare Miasto	43	98	ślad osadn. WŚ
164	AZP 98-80	Stare Miasto	44	99	ślad osadn. KŁ
165	AZP 98-80	Stare Miasto	45	100	ślad osadn. WEB, PR
166	AZP 98-80	Stare Miasto	41	101	ślad osadn. WŚ
167	AZP 98-80	Stare Miasto	2	104	ślad osadn. WEB, KŁ
168	AZP 98-80	Stare Miasto	47	110	Miasto XIV w.
169	AZP 98-80	Stare Miasto	48	111	Osada KŁ, KP-OWR, PŚ, ON
170	AZP 98-81	Wierzawice	23	71	osada? PR
171	AZP 99-80	Wierzawice	11	12	ślad osadn. MZ?, punkt osadn. KŁ, PR
172	AZP 99-80	Wierzawice	12	13	ślad osadn. KŁ?
173	AZP 99-80	Wierzawice	13	14	ślad osadn. KŁ?
174	AZP 99-80	Wierzawice	14	15	ślad osadn. NL?, KP-OWR?
175	AZP 99-80	Wierzawice	15	16	ślad osadn. KŁ
176	AZP 99-80	Wierzawice	16	17	ślad osadn. (-)
177	AZP 99-80	Wierzawice	17	18	punkt osadn. KŁ, KP-OWR?
178	AZP 99-80	Wierzawice	18	19	cmentarzysko KŁ
179	AZP 99-80	Wierzawice	19	20	punkt osadn. KŁ
180	AZP 99-80	Wierzawice	20	21	ślad osadn. EK, PR
181	AZP 99-80	Wierzawice	21	22	ślad osadn. KP-OWR?, ślad osadn. (-)
182	AZP 99-80	Wierzawice	22	23	ślad osadn. KŁ, ślad osadn. (-)
183	AZP 99-80	Wierzawice	31	26	ślad osadn. PRH, ON, obozowisko KM-PLS
184	AZP 99 - 81	Wierzawice	5	8	cmentarzysko (-)
185	AZP 99 - 81	Wierzawice	8	9	ślad osadn. KP-OWR?
186	AZP 99 - 81	Wierzawice	10	10	osada? PR, ślad osadn. WŚ

187	AZP 99 - 81	Wierzawice	24	21	osada? NL, KT, osada KŁ
188	AZP 99 - 81	Wierzawice	25	22	osada? KP-OWR
189	AZP 99 - 81	Wierzawice	26	23	osada? KP-OWR, WŚ
190	AZP 99 - 81	Wierzawice	27	24	ślad osadn. PR
191	AZP 99 - 81	Wierzawice	28	25	osada? KP-OWR
192	AZP 99 - 81	Wierzawice	29	26	osada? KŁ
193	AZP 99 - 81	Wierzawice	30	27	ślad osadn. NL, WEB, osada KŁ, osada? KP-OWR
194	AZP 99-80	Wierzawice	10	1	ślad osadn. (-)
195	AZP 99-80	Wierzawice	4A	3A	osada KT, cmentarzysko KŁ
196	AZP 99-80	Wierzawice	4B	3B	punkt osadn. EK?, KT, KŁ
197	AZP 99-80	Wierzawice	4C	3C	punkt osadn. KŁ